

96. Çeviriyle ‘Doğa’ tarihine yolculuk: *Belon Seyahatnamesi*’nde Anadolu bitki adları

Zuhal EMİROSMANOĞLU¹

APA: Emirosmanoğlu, Z. (2023) Çeviriyle ‘Doğa’ tarihine yolculuk: *Belon Seyahatnamesi*’nde Anadolu bitki adları. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (Ö13), 1537-1560. DOI: 10.29000/rumelide.1379398.

Öz

Çeviri, ortak bilimsel mirasın dolaşımında başat tarihsel ve kültürel aktörlerden biridir. Uzmanlık alanlarında ortak bir dilin kurulması ve bilimsel bilginin gelişimi açısından ise çeviribilim ve terimbilim çalışmaları önem kazanmaktadır. Tıp ve eczacılık temelinde botanik alanının tarihsel gelişimi bitkilerin adlandırılmasını önemli bir konu haline getirmiştir. Bilimsel dil bitkiler için Latince ikili adlandırma sistemini benimsemiştir. Anadolu botanik araştırmalarının temel referansları Boissier’in Latince ve Davis’in İngilizce floralarıdır ve bitki adları Latince ve alanyazında bu bir sorundur. Türkçe bitki adları sorunu ekseninde Türkçe flora yazımı projesinde bu sorun güncel tartışmaları da beslemiştir. Doğabilimci-gezginlerin Anadolu seyahatnameleri bilimsel değerleri nedeniyle önemli kaynaklardır. Bitki adları sorunundan yola çıkan bu makalede *Pierre Belon Seyahatnamesi*’nde bitki adları incelenmiştir. Kaynak metinde Belon’un tanıdığı bitkileri Fransızca adlarıyla, eski botanikçilerin hatalı adlandırmalarını farklı kültürlerdeki yerel adlarıyla karşılaştırarak, Eski Yunanca, Latince ve başka dillerdeki adlarını da olduğu gibi verdiği görülmüştür. Erek metin incelendiğinde yaygın Fransızca bitki adlarının doğrudan Türkçeye çevrildiği, Latince adların ödünçlendiği, diğer dillerde ve yerel adlarıyla anılan bitkilerin ise italik olarak ödünçlenmesine ek olarak parantez içinde Latince bilimsel adı ile Türkçe karşılığı/karışıklıkları yer aldığı görülmüştür. Erek metinde düşülen çok sayıda dipnotta, bitki ad ve tanımlarıyla ilgili ayrıntılı açıklamalar, terim kararlarıyla metnin uzman bir editoryal çalışmayla botanikçi bir okur kitlesi hedeflenerek yapıldığını göstermektedir. Sonuç olarak, bitki adlarındaki bu çokdilliliğin botanik alanının doğası gereği tarihsel, coğrafi, sosyal, kültürel ve dilsel dinamiklerine bağlı olduğu görülmüştür. Bu yönüyle konu çeviribilim ve terim araştırmaları açısından oldukça önemlidir. Yapılacak çalışmalar botanik, çeviribilim ve terimbilim araştırmalarını karşılıklı olarak besleyecek ve disiplinlerin bilgi, dil, terim ve iletişim sorunlarında çeviribilimi daha görünür kılacaktır.

Anahtar kelimeler: Çeviribilim, Botanik çevirisi, Botanik terimleri, Pierre Belon Seyahatnamesi, Türkçe bitki adları.

A journey into the history of “nature” via translation: Names of Anatolian plants in Belon’s *Observations*

Abstract

Translation is one of the main historical and cultural actors in the circulation of common scientific heritage. Translation Studies and terminology studies are important for the establishment of a common language in specialized fields and the development of scientific knowledge. The historical development of botany on the basis of medicine and pharmacy has made the naming of plants an

¹ Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Mütercim ve Tercümanlık Bölümü (İstanbul, Türkiye), zuhalkaraca@istanbul.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-7545-5398 [Araştırma makalesi, Makale kayıt tarihi: 11.09.2023-kabul tarihi: 23.10.2023; DOI: 10.29000/rumelide.1379398]

important issue. The scientific language adopted the Latin binary naming system for plants. The main references of Anatolian botanical research are Boissier’s Latin and Davis’s English floras and plant names are in Latin and this is a problem in the literature. This problem has also fed the current debates in the Turkish flora writing project on the axis of the problem of Turkish plant names. Anatolian travelogues of naturalist-travelers are important sources for their scientific value. Based on the problem of plant names, this article examines the plant names in Pierre Belon’s “Observations”. In the source text, it was observed that Belon gave the French names of the plants he recognized, compared the erroneous names of ancient botanists with their local names in different cultures, and gave the names in Ancient Greek, Latin and other languages as they were. When the text was examined, it was seen that the common French plant names were directly translated into Turkish, Latin names were borrowed, and the plants mentioned in other languages and with their local names were italicized, as well as their Latin scientific name in parentheses and their Turkish equivalents/mixtures. The many footnotes, detailed explanations of plant names and definitions, and terminological decisions in the original text indicate that the text was edited by an expert editorial team targeting a botanical readership. In conclusion, it has been observed that this multilingualism in plant names is due to the historical, geographical, social, cultural and linguistic dynamics of the field of botany. In this respect, the subject is very important for the interaction between botanic, translation studies and terminology research. Further studies will feed translation and terminology research in botany and make translation studies more visible in the knowledge, language, terminology and communication problems of the disciplines.

Keywords: Translation studies, translation in botanical field, botanical terms, Pierre Belon’s “Observations”, Turkish plant names.

Giriş

Bu makalede Fransız gezgin Pierre Belon’un Hazal Yalın çevirisiyle 2020 yılında Kitap Yayınevi tarafından basılan *Belon Seyahatnamesi*’nde bitki adları incelenecektir. Seyahatname Anadolu’da bitki çeşitliliğini kaydeden ve botanik açıdan değer taşıyan ilk metinlerdendir. İncelemeyi yönlendiren temel soru bütüncemizde bitki adlarının Türkçeye nasıl aktarıldığıdır. Seyahatname eski Fransızcayla yazıldığı ve Türkçeye sadece Türkiye’yi ilgilendiren bölümler çevrildiği için sistematik bir terim karşılaştırması amaçlanmamıştır. Bu nedenle bitki adlarına dönük inceleme kaynak ve erek metin üzerinde genel bir incelemeyle sınırlı tutulmuştur ve terimlerin aktarılmasında çeviri stratejileri gözlemlenmiştir.

Terimler belli özel uzmanlık alanlarında ortak bir dilin kurulması ve bilginin gelişiminde önemli unsurlardır. Doğa tarihinin ayrıcalıklı alanlardan biri olarak botanik, kendine özgü dinamikleriyle bitkilerin adlandırılmasında süregelen bir değişime tanık olmaktadır. Antik Çağdan günümüze, Anadolu’yu gezen seyyah/doğa bilimciler bitki çeşitliliğini kayıt altına almışlardır. Eski Yunanca ve Latince alan klasiklerinden beslenen başta tıp ve eczacılık alanlarından gezginlerin doğa gözlemlerine yer veren seyahatnameler Anadolu’da biyoçeşitliliğe ışık tutan önemli kaynaklardır. Bu metinlerin çevirisi günümüzde biyoçeşitlilik çalışmaları açısından da oldukça önemlidir.

Bu araştırmanın amacı öncelikle botanik terimleri içinde bitki adları konusunda yaşanan terim sorununu ortaya koymak, arından bu sorunu çeviribilim ve terimbilim alanlarına açmaktır. Bitki adlandırmaları konusunda Türkçede terimbirliğine varılamaması güncel bilimsel çalışmalarda kendini başat bir sorun olarak ortaya koymaktadır. Tıp, eczacılık, botanik, ziraat ve ormancılık başta olmak üzere ilgili disiplinlerde bilginin gelişimini temelden etkileyen bu sorun, terim konusunda alanyazında güncel

tartışmaların ve 'açmazlar'ın odağındadır. Botanikçiler tarafından özellikle "Türkiye Bitkileri Listesi"nin hazırlanması Türkçe bitki adlandırma belli bir standartlaşmaya gidilmesi olarak okunabilir. Bu alandaki terim sorunu disiplinlerarası araştırmalar için önemli ve geniş bir konudur. Bu açıdan alandaki terim tartışmalarına çeviribilim ve terimbilimin katılımı ve sunacakları katkı ve perspektif değerlidir. Botanik alanyazında bitki adları için belirlenen Latince ortak dil ve terimler, farklı dillerdeki karşılıkları ve de yerel adlandırmalar çokdilli/çokkültürlü bir terim gerçekliğine ve olguya işaret etmektedir. Alanyazındaki terim dinamikleriyle bitki adlarının özellikle dilsel, coğrafi, tarihsel ve kültürel açıdan değişkenlik gösteriyor olması çeviribilim araştırmalarına da önemli bir rol vermektedir. Özetle sorunun çeviri ve "terimbirliği" sorunu olarak adlandırılması çeviribilim ve terimbilim araştırmalarının botanik alanına sunacağı perspektifin görünür olması açısından son derece önemlidir.

Tüm bu tartışma ve sorunlar ışığında bu araştırmada seyahatnamenin Türkçeye çevirisinde bitki adlarının nasıl karşılandığı ve çeviride benimsenen yöntem ve stratejilerin neler olduğu sorularına cevap aranacaktır. Bu bağlamda kaynak ve erek metinden kesitler üzerinde yapılacak incelemede başvuru terim karşılama stratejileri, çeviri işlemleri ve editoryal kararlar incelememiz kapsamındadır.

Bilimsel dil ve terimlerin önemi

Botanik alanı Türkiye'de güncel tartışmaların hâkim olduğu alanlardan biridir (Güner, A. ve ark., 2012; Güner, 2014; Şahin, 2016). Türkçe bitki adları konusu terim sorunları açısından ormancılık gibi ilgili alanları da tartışmalara dahil etmektedir (Sevgi ve Tecimen, 2008). Bitki adlandırmaları alanı sahihsiz kalmıştır ve her ne kadar "botanik, eczacılık, ormanbilim, ziraat gibi çeşitli fen bilim alanlarının kendi bakış açılarıyla yaptıkları çeşitli çalışmalar (özellikle terim çalışmaları) çerçevesinde gündeme gelmişse de yapılan araştırmaların halkın ve bilim dünyasının ihtiyaçlarına cevap vermekten uzak" olduğu görülmektedir (Şahin, 2016, s. 775).

Vardar ve arkadaşları terimi "Özel bir bilgi ya da etkinlik alanına, bir bilim, uygulamaya ya da uzmanlık dalına özgü sözcük" olarak tanımlamaktadır. Buna göre, "terimler uzmanlar arasında etkin bir bildirişim sağlanması için gerekli, temel nitelikli öğelerdir. Genel dilde geçerli olan çokanlamlılığa karşın, terim alanında tekanlamlılığa yönelik görülür. Bu olguya bağlı olarak daha hızlı bir yenileniş süreci ve yaratım etkinliği gözlemlenir" (Vardar ve ark., 1988).). "Uzmanlık metni" kavramından uzmanlık alanına özgü belli bir metinsel örgü ve alanın terimleri kullanılarak, genelde konunun uzmanı bir hedef kitle için üretilen metinler anlaşılmaktadır" (Ayık Akça, 2012, s. 34). Terim standartlarına göre bir dilde tutarlılığı korumak açısından bu alanda çalışmalar önemlidir (Kurmel, 2005). Terimler aynı zamanda yeni bilimsel bilgilerin alan araştırmacılarınca paylaşımını sağlayan bilimsel araçlardır. "Bilginin doğru bir biçimde dile getirilmesinde, sonraki çalışmalarda başvurulabilecek güvenilir bilgilerin aktarılmasında terimlerin rolü büyüktür" (Uysal, 2013)

Çeviribilim araştırmaları açısından farklı uzmanlık alanlarında terim sorunlarını ele alan çalışmalar özellikle terim karşılamada başvuru çeviri yöntem, strateji ve çeviri işlemlerini incelemektedir. Turgay Kurultay çeviri işlemini "çeviri sürecindeki ön kararların ve mikrostratejilerin, anlatım araçları düzlemine uygulanması (veya yansımaları) olarak gerçekleştirilen aktarımın biçimi olarak tanımlamaktadır (Kurultay, 2000, s. 52), Terimler erek dile aktarılırken varılan sonuçta çeviri işleminin sonucudur. (Ayık Akça, 2012, s. 13) Mine Yazıcı bilgi üretimindeki artışla birlikte gittikçe artan terim sayısının farklı alanlarda kaçınılmaz bir kargaşa yarattığını vurgulamaktadır. (Yazıcı, 2007, s.108) Bütüncemiz etrafında başlıca çeviri işlemlerinden bahsedecek olursak bunlar arasında yabancı kökenli terimlerin aktarımı olarak ödünçleme, yabancı terimin olduğu gibi doğrudan aktarılması, yeni terim

türetme ve açıklama gibi işlemlerin ön planda olduğunu söyleyebiliriz. (Yazıcı, 2007, s. 108; Ayık Akça, 2012, s. 14).

Bitki adları ve Anadolu Florası

Botanik tıp ve eczacılık başta olmak üzere biyoloji, zooloji, ziraat, ormancılık gibi disiplinlerin bilgi ve araştırma alanı içinde yer almaktadır. Eski çağlardan günümüze bitkiler tıp ve eczacılık alanında ilaç olarak kullanıldığı için bitki adları terimleşmiş ve bu konuda yapılan bilimsel araştırmalar disiplinlerarası bir boyut kazanmıştır. Rönesansla birlikte bu bilimlerin modern temelleri atılmıştır. Bu hümanizma anlayışı içinde Yunanca ve Latince klasiklere dönüş bu dillerden İngilizce ve Fransızca başta olmak üzere diğer dillere yapılan çevirilerle gerçekleşmiştir. Ancak botaniğin söz dağarcığı ve dili konusu oldukça geniş bir konudur (Baillaud, 2005: s. 43). Rönesans döneminde yeni Latince botanik alanında sınıflandırma pratiğinin sonucu olarak bitki adları, çeviri açısından da önemli bir sorun olmuştur (Selosse, 2008). Örnek olarak Fransızca adlandırmada uzman olmayanlara yönelik yayınlarda gelenekselcilerin tutumu uluslararası Kodeks'teki bilimsel adını değil, bitkilerin geleneksel Fransızca adlarını koruma yönündedir (Baillaud, 2005: s. 47). Her toplumun, her etnik topluluğun kendi etnobotaniği vardır. Bu alandaki araştırmalar "deneme yanılma yoluyla edinilmiş ve uzun bir zaman süreci sonucunda nesilden nesile aktararak günümüze kadar ulaşan çok değerli bilgileri yansıtan içerikleri ile bitkilerin bilimsel olarak değerlendirilmelerine önemli katkıda bulunmaktadır" (Kendir & Güvenç, 2010). Bitkilerin adlandırılmasının bir diğer ve belki en önemli yüzü, halkın kullandığı adlarla bilimsel adlandırma arasındaki kopukluktur. Turhan Baytop'a göre, "Halk, botanik kitaplarında yazılı olan bitki adlarını hemen hemen hiç bilmemektedir. Buna karşılık halkın kullandığı bitki adlarının büyük çoğunluğu da botanik kitaplarında ve sözlüklerde bulunmamaktadır" (Baytop, T, 2015, s. 1). Bu durum Türkiye bitkileri üzerine yapılan araştırmaları zorlaştırmaktadır.

Floralar; gözlemlenen ve numuneleri toplanan bitkileri Latince ikili isimleri, keşfeden botanikçi, teşhis edildikleri bölge ve yer adları ile ayrıntılı tür tanım ve özellikleriyle kaydeden bilimsel botanik metinleridir. Bitkiler 18. yüzyıla kadar birkaç sözcükle adlandırılırken botanikçilerin keşfettikleri yeni bitkilerin sayısının hızla artmasıyla adlandırmanın belli kurallara bağlanması zorunluluğu doğmuştur. Bu şekilde Carl Linnaeus'la birlikte adlar taksonomide Latince ortak "binominal" yani ikili adlandırma sistemiyle bir standarda kavuşmuştur. Linnaeus yazdığı *Species Plantarum*'da (Bitki Türleri) (1753) 6 bin dolayında bitki türü için ikili adlandırma sistemini kullanmıştır. Bugün bitkilerin bilimsel adları bu temel kaynaktan hareket etmektedir. Bununla birlikte bu alan, coğrafi dağılımlarıyla yeni bitki ve türlerin keşfedilmesi ve yeniden sınıflandırmalarla adlandırma açısından sürekli gelişim içindedir.

Latin ve Antik Yunan botanik klasiklerinde ayrıcalıklı inceleme sahası olarak Anadolu, modern botaniğin gelişiminde de önemli bir uğrak noktası olmuştur. Yerli ve yabancı birçok botanikçi gerek seyahatname gerekse flora çalışmalarıyla bu alanda önemli eserler bırakmışlardır. Günümüz bilimsel flora araştırmaları açısından Anadolu coğrafyası için temel başvuru kaynakları İsviçreli botanikçi Edmond Boissier'nin 1867-1888 yılları arasında 6 cilt olarak Latince yazdığı *Flora Orientalis* ile Peter Hadland Davis'in 1965-2000 yılları arasında 11 cilt olarak yayımlanan İngilizce *Flora of Turkey and the East Aegean Islands* adlı eserleridir.² Davis'in *Florası*'nın son cildinin yazımına, aralarında Türkiye botanik tarihi araştırmalarının öncü ismi Asuman Baytop'un da yer aldığı çok sayıda Türk botanikçi katılmıştır. Boissier ve Davis'in florasının Türkçe çevirileri yoktur. Turhan Baytop'un belirttiğine göre, metinler içinde bilimsel Latince adlarıyla kaydedilen bitkilerin Türkçe adlarına yok denecek kadar az yer

² Bundan böyle Davis'in *Florası* olarak anılacaktır.

verilmiştir ve dizin bulunmadığı için örneğin *Davis'in Florası*'nda kayıtlı Latince adların Türkçe karşılıklarını bulmak çok zordur (Baytop, T, 2007: s. 7).

Boissier ve Davis'in florasını temel alan Türkiye florasıyla ilgili en güncel çalışma ilk cildi 2014'te yayımlanan *Resimli Türkiye Florası*'dır. Bu floranın en önemli özelliği ise Türkçe ve resimli olmasıdır. Türkçe Türkiye florası için sunulan proje Cumhuriyet'in kuruluşunun 100. yılına armağan olarak hazırlanmak üzere Cumhurbaşkanlığı tarafından desteklenmiştir.³ Hâlâ devam etmekte olan Türkçe güncel flora yazım çalışmaları Türkçe bitki adları konusunda terminoloji tartışmalarına konu olmuştur.⁴ Adil Güner baş editörlüğünde yürütülen proje kapsamında Türkiye Florası'nın yeniden ve Türkçe olarak yazılması için 2005 yılında Flora Araştırmaları Derneği kurulmuş⁵ ve Türkçe bitki adları sorunun önüne geçebilmek için öncelikle Türkiye bitkileri listesi çıkarılmış ve kitap olarak yayımlanmıştır (Güner vd., 2012).

Emine ve Galip Alçitepe'nin kaleme aldığı *Botanik Terimlerini Türkçeleştirme Çalışmaları* (2016) botanik terimlerinin Türkçe karşılıklarını bulma yönündeki tartışmalara eklenmektedir. Çalışma, sadece bitki adlarından oluşmayan genel bir terim listesi sunmaktadır. Alçitepe ve Alçitepe terim Türkçeleştirme çalışmalarının Cumhuriyet dönemiyle birlikte, ilk kurulduğu andan itibaren Türk Dil Kurumu'nun önemli konu başlıklarından biri olduğunu vurgulamaktadır. Bu konuda İsmet İnönü'nün girişimiyle botanik terimleri sözlüğü çalışmaları da resmi dil politikaları içinde ağırlık kazanmıştır. Alçitepe ve Alçitepe'nin bu küçük hacimli çalışması girişimin günümüze kadar gelmemiş olmasına vurgusu açısından önemlidir ancak bu çalışmanın sistematik bir çokdilli bitki adları listesi sunmadığını da kaydetmek gerekir.

Botanik Alanı Klasiklerinin çevirisi

Çeviri kültürlerarası etkileşimin başat aktörlerinden biri olmasının ötesinde tüm bilim alanlarında bilimsel bilginin coğrafyalararası hareketinin ve gelişiminin de temel dinamiklerindedir. Botanik alanı klasikleri Yunanca, Latince ve Arapça olmak üzere çokdilli bir kültürel mirası temsil etmektedir. Kültürler arası etkileşimin ve ortak bir bilim mirasının oluşumu açısından botanik alanının Antikçağ yazarlarının bugünün bilimine zemin oluşturan temel metinlerinin Türkçeye ya henüz hiç çevrilmediği ya da 2000'li yılların son çeyreğinde kazandırıldığı görülmektedir. Botanik klasikleri içinde *Hipokrates Külliyyatı* 16. yüzyılda Latinceye, 18. yüzyılda Fransızcaya, 2018 yılında ise Nur Nirven tarafından Türkçeye çevrilmiş⁶ ve Pinhan Yayınları'na basılmıştır. Aristoteles'in *Doğa Bilimleri Üzerine (Parva Naturalis)* 2004 yılında Elif Günce tarafından çevrilerek Morpa Yayınları tarafından yayımlanmıştır. İskenderiyeli Botanikçi Theophrastus'un (M.Ö. 371-M.Ö. 287) dünyada botanik alanyazının en önemli kaynakları arasında yer alan *Historia Plantarum* ve *De causis plantarum* eserleri Türkçeye çevrilmemiştir.

Anadolu bitkileri üzerine alanyazının temellerinde Anadolu coğrafyası ve etrafındaki gözlemlerinin bir ürünü olarak Plinius Secundus'un 37 ciltlik doğa tarihi vardır. Bu 37 cilt arasında Türkçeye sadece *Doğa tarihi 1. ve 2. cilt (2022)* ve *Doğa Tarihi 28., 29. ve 30. cilt (2022)* olmak üzere iki ayrı kitap olarak

³ Türkiye florası yeniden ve Türkçe yazılırken. <https://www.zdergisi.istanbul/makale/turkiye-florasi-yeniden-ve-turkce-olarak-yazilirken-4>

⁴ Güner, A. *Türkiye e-Florası*, "Önsöz". <https://www.turkiyeflorasi.org.tr/onsoz.html> çevrimiçi. 16.08.2023.

⁵ Flora Araştırmaları Derneği web sayfası <https://flora.org.tr/hakkimizda/>. Derneğin kurucuları arasında Hayrettin Karaca, Ali Nihat Gökyiğit, Tema Vakfı

⁶ Yaptığımız bir görüşmede bu konuda çalışan Doç. Dr. Mustafa Yavuz bu kitabın Fransızca çevirisi üzerinden çevrildiğini kaydetmektedir.

çevrilmiştir. Botanik açısından değer taşıyan Dioskorides ve İbn-i Sina'nın⁷ temel metinleri ise günümüz Türkçesine henüz yeni çevrilmiştir. M.S. 1.yüzyılda yaşamış olan Dioskorides'in *De Materia Medica* adlı eserinin el yazması Eski Yunancadır, 6. yüzyılda Latinceye çevrilmiştir. Bu eser Antikçağın en önemli eczacılık kitaplarından biridir. İlk botanikçilerden Theophrastus'un ünlü eseri *Historia Plantarum*'a 200 yıl sonra 100'den fazla bitki eklemiştir. *Kitab al-Haşaış fi't-Tıbb* adıyla Eski Yunancadan Arapçaya çevrilmiştir. Eserin tıpkıbasımı 2013 yılında Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı tarafından yapılmış, 2019 yılında ise Prof. Dr. Esin Kahya tarafından yapılan Türkçe çevirisi Nobel Yayınevi tarafından yayımlanmıştır. Bu çeviri uzun soluklu bir çalışmadır. Kahyalı ayrıca İbn-i Sina'nın 5 ciltlik *Kanun el fit Tıp*'ını da Arapçadan Türkçeye çevirmiştir. Kahyalı bitki adlarına Arapçada da hakimdir. Biruni'den yaptığı çeviri için de kitapta bitki adlarının çokdilli olduğunu ve bir dilci tarafından incelenmesi gerektiğini vurgulamaktadır.⁸ *Kanun el fit Tıp*'ın bir diğer çevirisi 2020 yılında Prof. Dr. Ömer Anlar tarafından yapılarak Eski Yeni Yayınlarından çıkmış ve ikinci baskısını yapmıştır.

Plinius Secundus'un Doğa Tarihi örneği

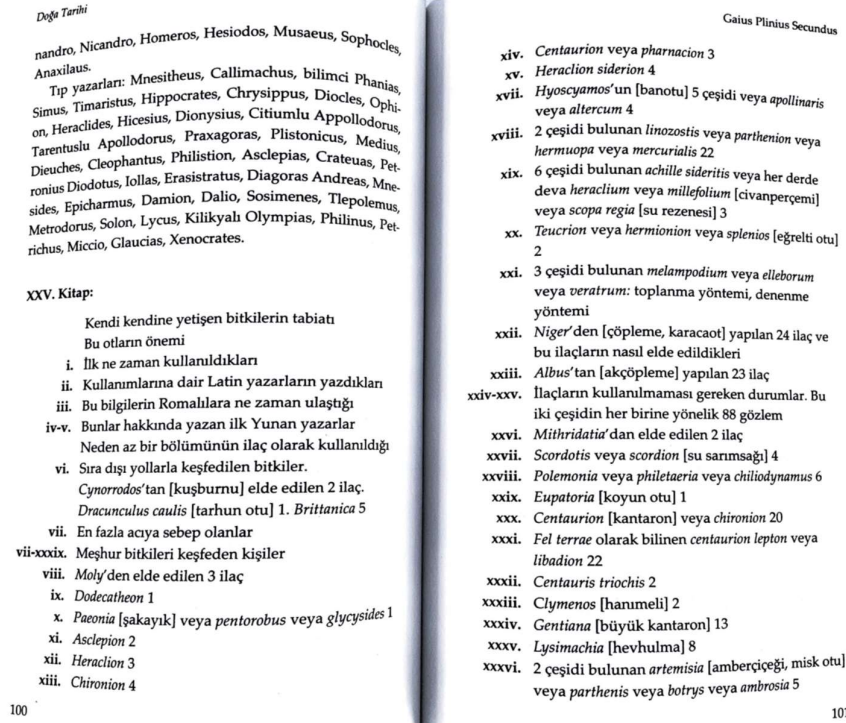
Yaşlı Plinius olarak da bilinen doğa bilimci Plinius'un 37 ciltlik yapıtının 1 ve 2. ciltlerinin tek kitap halindeki Türkçeye çevrildiğini belirtmiştik.⁹ Çeviri, İnanç Pastırmacı tarafından yapılmış, 2017 yılında Say Yayınları'na basılmıştır. Eserin botanikle olan ilişkisine baktığımızda esasen 8'den 11. cilde kadar hayvanbilim (zooloji, kara hayvanları, deniz hayvanları, kuşlar, böcekler), 12. ila 19. ciltler arası botanik, 20. ve 27. kitaplar ise bitkilerin sağaltıcı özellikleriyle ilgilidir. Bu ciltler Türkçeye çevrilmemiştir. 28'den 30'a kadar olan ciltlerde farmakoloji konuları yer almaktadır. Plinius'un bu eserinin farmakoloji üzerine olan 28., 29. ve 30. ciltleri Türkçeye 2022 yılında Doğu-Batı Yayınları tarafından Sema Sandalcı çevirisiyle kazandırılmıştır.

İncelediğimizde 1 ve 2. ciltleri tek kitap halinde Türkçeye çevrilen *Doğa Tarihi*'nde 37 kitabın genel dizininin çevirisi yer almaktadır. Bu dizin kapsamlı olarak bitki adlarını da listelemektedir. Aşağıda bir kesitini verdiğimiz bu dizinde bitki adlarının Latincelerinin italik olduğu, yer yer köşeli parantez içinde Türkçelerinin verildiği görülmektedir. Eski adlandırma sistemine göre eski Latince adların birkaç istisna dışında genel olarak Latince ortak ikili adlandırma sisteminde verilmediği görülmektedir. *Belon Seyahatnamesi* incelemesine geçmeden önce, çeviri alanyazında bitki adları sorununu örnekleme açısından çeviriden bir kesite bakabiliriz.

⁷ Eser, daha önce 18'inci yüzyılda bir hekim olan Tokathlı Mustafa tarafından epeyce özetlenerek Osmanlı Türkçesine çevrilmiştir. 1982 yılından bu yana *El Kanun Fi't-Tıbb*'in çevirisiyle ilgilenen Bilim Tarihçisi Prof. Dr. Esin Kahya, eserin 18'inci yüzyıldaki çevirisinin orijinal metinden çok uzak olduğunu dile getiriyor. Bu konuda "Benim bugün Arapçadan yaptığım çeviri, Tokathlı Mustafa'nın yaptığı çeviriden çok farklı. Karşılaştırma yaptığımızda bilhassa bitki özellikleri ile ilgili çok fazla farklılık olduğunu gördüm" der.

⁸ Türk Tarih Kurumu Youtube sayfası #YaşayanTarih serisi 6. bölüm "Prof. Dr. Esin Kahya ile yaşam öyküsü üzerine söyleşi". <https://youtu.be/ZNYmzlvY88s> Çevrimiçi. 03.06.2023

⁹ Kesin olmamakla birlikte Fransızcası üzerinden çevrildiği söylenmektedir.

Şekil 12-- xxx. Doğa Tarihi s. 100-101

Plinius dizini sayfa 101'de XIV numaralı başlıkta 'centaurion' için karşılık verilmemişken XXX.cu başlıkta 'kantaron' olarak köşeli parantez içinde verilmiştir. Temsili bir örnek olarak yukarıda '[koyun otu]' olarak verilen *Eupatoria*'yı, en kapsamlı güncel Türkçe bitki adlarını listeleyen *Bizimbitkiler*¹⁰ üzerinde aradığımızda *fitkotu* karşılığı çıkmaktadır. *Albus* için arama yaptığımızda *ak banotu*, *tavşanbaklası* karşılıkları verilirken *Albus* burada '[akçöpleme]' olarak karşılanmıştır. *Bizimbitkiler*'de 'Çöpleme' olarak aradığımızda "Helleborus orientalis Lam." karşılığı çıkmaktadır. Güncel flora çalışmaları kapsamında hazırlanan Türkiye Bitkileri Listesi (Damarlı Bitkiler)'in çevrimiçi sürümü olarak *Bizimbitkiler*'e başvurmamızın nedeni bitki adlarının çevirisinde terim birliğini sorgulama amacına dönüktür. Özetle bu birkaç örnekten çıkacak sonuç, *Doğa tarihi* dizininde terim karşılama ortak bir strateji benimsenmediği, burada güncel bilimsel Türkçe bitki adlarının çevirisinde sorunlar olabileceği, çeviride sadece bulunabilen karşılıklara yer verildiğidir. Buraya kadar ortaya koyduğumuz bitki adları sorunu çerçevesinde ve alanyazın klasiklerinin çevirilerindeki eksik ve gecikmeler ışığında araştırmamızın ana bütüncesi Pierre Belon seyahatnamesinin incelenmesi aşağıdaki başlıkta ele alınmıştır.

Pierre Belon (1517- 1564) Seyahatnamesi¹¹

16.yüzyıl Orta Avrupa ülkeleri için bitkilere ve doğa tarihine ilginin arttığı ve modern anlamda botanik biliminin doğmaya başladığı yüzyıldır. Avrupa'da doğa bilimcilerin öncüleri de hekimlerdir. Yabancı ülkelere bitki ve hayvanlarla ilgili numune toplamak, toplumu tanımak için gitmişler, dönünce de

¹⁰ Flora Araştırmaları Derneği, Nezahat Gökyiğit Botanik Bahçesi ve Ali Nihat Gökyiğit Vakfının katılımıyla yapılan Türkiye Florası yazım projesinin bir çıktısı *bizimbitkiler* web sayfası. <https://bizimbitkiler.org.tr/list.html>.

¹¹ "Anadolu'ya ilk gelen doğa bilimci Pierre Belon'un seyahatnamesi" radyo programı <https://acikradyo.com.tr/botanitopya/anadoluya-ilk-gelen-doga-bilimci-pierre-belonun-seyahatnamesi>

gözlemlerini seyahatname olarak yayımlamışlardır. Gezginlerin Anadolu’dan topladıkları bitki numuneleri bugün doğa tarihi müzelerinde saklanmakta, Edmond Boissier Herbaryumu gibi ünlü herbaryumlarda numuneler için düşünülen farklı dillerde bitki adlandırıyla fişlenmiş olarak saklanmaktadır.

Asuman Baytop Anadolu’da bitki toplayan gezgin ve doğabilimcilerle ilgili çok sayıda araştırma kaleme almıştır. Bu konuda yapmış olduğu araştırmaları farklı bilimsel dergilerde Türkçe veya Fransızca yayımlamış ve tüm araştırmalarını botanik alanının başyapıtlarından olarak nitelendirilen *Botanik Tarihi Araştırmaları*’nda¹² (Baytop, A., 2004) bir araya getirmiştir.

Fransız doğabilimci, eczacı ve gezgin Pierre Belon coğrafya, zooloji ve botaniğe ilgi duymuş ve eczacılık yapmış; klasik Antik Çağ ile ilgilenmiş bir Rönesans bilim insanıdır.¹³ Kanunî Sultan Süleyman döneminde 1546-1549 yıllarında Yunanistan, Mısır, Filistin, Batı Suriye, Anadolu ve Trakya’yı gezmiştir. Belon bu seyahatlerinde çok sayıda bitki toplamıştır.¹⁴ Belon’un XVI. yüzyıl Türk toplum hayatı

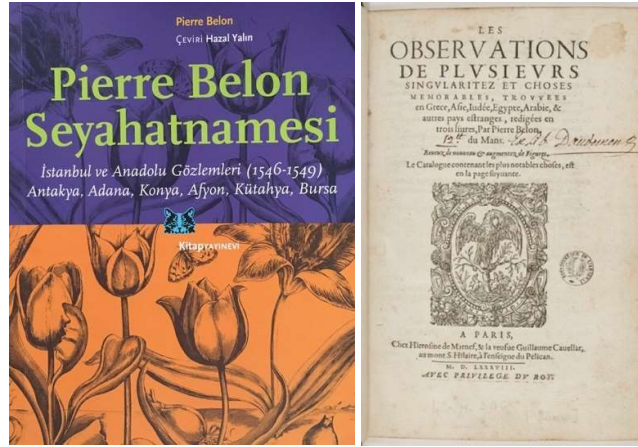
bakımından oldukça önemli bir kaynak olan seyahatnamesi ilk defa Paris’te 1553’te basılmış, 1554, 1555 ve 1588’de Paris’te yeni baskılar yaparak çok okunan bir kaynak olmuştur. Fransızca baskının dışında 1589’da Antverpen’de Latince çevirisi yayımlanmıştır. Seyahatname Türkiye bitkilerini floristik açıdan incelemekle birlikte modern botanik bilimi adlandırmasını kullanmamıştır, ancak Türkiye florası hakkında bilgi veren ilk basılı yayın olma özelliği taşımaktadır.

Pierre Belon Seyahatnamesi, Asuman Baytop’un *Türkiye Botanik Tarihi Araştırmaları*’nda ele aldığı ilk kaynaktır (Baytop, A, 2004) ve Baytop eserin 1588 tarihli Fransızca baskısını incelemiştir. Baytop seyahatnameyi Türkiye’nin yerli bitkilerinden bahsetmesi ve bitki listelerine yer vermesi nedeniyle Türkiye florasıyla ilgili ilk araştırma, Belon’u da yerli bitkileri kaydeden ilk batılı bilgin olarak tanımlamaktadır (Baytop, 2004, s. 3). *Belon Seyahatnamesi* Türkçe ilk baskısını 2020 yılında Hazal Yalın çevirisiyle Kitap Yayınlarından yapmıştır. İç kapak sayfasında Yayın yönetmeni Çađatay Anadol dışında çeviri için Hazal Yalın, düzelti için ise Fevzi Gölođlu’nun adı geçmektedir. Künyede özel olarak bir editör adı anılmamıştır. Aşağıda, Belon’un Fransızca adıyla *Les observations de plusieurs singularitez et choses mémorables, trouvées en Grèce, Asie, Judée, Egypte, Arabie et autres pays estranges* başlıklı seyahatnamesinin öncelikle Fransız Millî Kütüphanesi “gallica.bnf.fr” portalı üzerinden eriştiğimiz 511 sayfalık eski Fransızcası üzerinden incelemesi sunulmuştur.

¹² Bundan sonra *Botanik Tarihi* olarak anılacaktır.

¹³ “Pierre Belon’un seyahatnamesi” radyo programı <https://acikradio.com.tr/podcast/225417>

¹⁴ “Pierre Belon”, *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*. <https://bit.ly/3oXtB2k> erişim 24.01.2020
İstanbul, TDV İslâm Ansiklopedisi 5. cilt, s. 425-426, 1992

Şekil 13- Kapak sayfaları

Çeviri, seyahatnamenin sadece Türkiye coğrafyasıyla ilgili bölümleriyle sınırlı tutulmuştur. Türkçe yazılan önsözde (Belon, 2020, s. 9-10) seyahatnamesinden sadece Türkiye'yi ilgilendiren bölümlerin çevrildiği belirtilmektedir. Birinci kitap, normal akışında 76 bölümdür. Çeviri, kaynak metinde 21. bölümden başlamakta, 59. bölüme atlanmaktadır. Yani birinci kitapta Anadolu'yla ilgili 21. bölüm, 59. bölüm, 60-76 arası bölümler çevrilmiştir. İkinci kitapta ilk 15 bölüm, ardından 103-115 arası bölümler; üçüncü kitapta ise 11-52 arası bölümler çevrilirken yine Türkiye coğrafyasının dışında kalan kısımlar çevrilmemiştir. Bu makalenin asıl amacı bu olmamakla birlikte, Fransızca-Türkçe sistematik bir karşılaştırma için bu kısmi çeviri bir kısıtlılık oluşturmuştur.

Pierre Belon'un önsözü

Belon, seyahatnamesinde kendi önsözünde bitkilerin tarihsel olarak, kültürden kültüre ve coğrafyadan coğrafyaya değişen adlandırmalarıyla ilgili olarak şu açıklamaya yer vermektedir:

“Toprak, Asklepios'un öğretmeni Kherion Centaur'un adını taşıyan kantaron otuna can verdiği müddetçe, onun adı da insanların belleğine kazılı kalacaktır. Gentiyan da [sütlü güşad otu], Slovanya Kralı Gentius'u, onun bütün zenginlerinden daha şöhretli kalmamış mıdır? Makedonya Kralı Lisimahos ile Trakya'ya hükmeden Eupator, isimlerini bitkilerle bırakmamışlar mıdır? [Lysimachia/altın kamyş ve Eupatorium ayapana/Ayapana veya Eupatorium cannabinum/koyunbutrağı] Moritanya Kralı Juba, Yunanlı Achilleus [Achillea ageratum/Dülger otu], Teukros [Teucritum Chamaedrys/Kısa mahmudotu], [Arkadya] Kralı Kleomenes [Cleomene arabica/Kleom] ve daha başka birçok büyük şahsiyet de isimlerini belli nebatata vermiş ve bu sayede şöhret kazanmış değiller midir?” (2020, s. 13-14)

Belon kitabın başında bitki ve hayvanların gündelik hayatta genel adlandırmasına yer verdiğini ve bunların eskilerin tanımlarına uymayabileceğine ve yanlışlıkların bulunabileceğine dikkat çekmektedir. Gezgini, bazı bitki ve hayvanların halk arasında bilinen adını da hataları göstermek için vereceğini söylemektedir. Ona göre, bitkilerin farklı topluluklar ve halklar tarafından farklı tarihlerde kullanılması da adlarıyla ilgili bir diğer değişkendir. Belon buna örnek olarak Roma Kilisesi'nin bahçelerinde yetiştirilene kadar Latinlerin ne naneyi ne de nane türlerini tanıdığını ne zafrautunun (hysope) ne de kekik'in eski Yunanların tıpta kullandıklarıyla aynı olduğunu söylemektedir. Dioskorides'e atıfla Yunanların halk arasında *tiribi* dedikleri *thymbra*'nın esasen kekik olduğu örneğini vermektedir. Bahçelerde yetiştirilen türlerle yabancıları ve tıbbi olarak kullanılanlar arasındaki ayrımı da yine önsözünde yer vermektedir (Belon, 1553, s. 60-61). Bu satırlar bize bitki adları konusunun coğrafi olarak

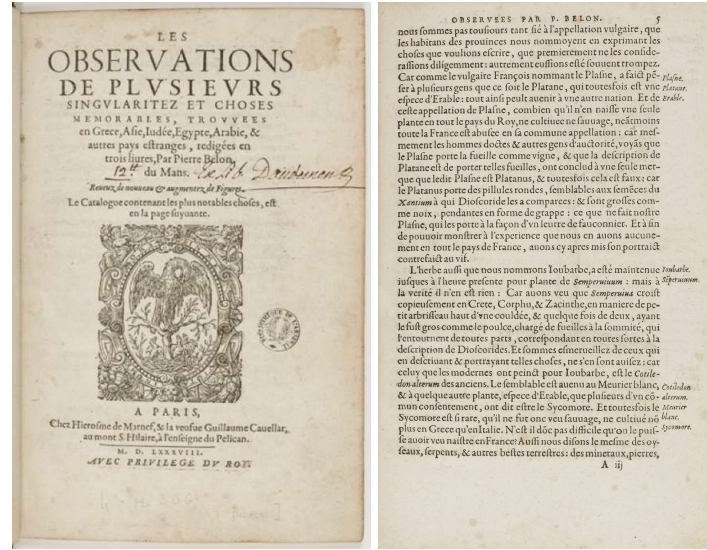
yetişip yetişmemesi, tanınıp tanınması, tüketilip ve tüketilmemesine bağlı olarak da kültürel bir konu olduğunu göstermektedir.

Belon, 21. bölümle başlayan Birinci Kitabın başında (Belon, 2020: s. 29) o dönem seyahat tezkeresi ve rehber olarak mihmandarlar eşliğinde gezildiğini söylerken İstanbul’a gelişini ve İstanbul’daki dil deneyimiyle ilgili de şunları aktarmaktadır:

“Arapça bilen eğitilmiş bir Türk bulduktan sonra, her tür emtia, ecza ve Türkiye’deki dükkanlarda satılan diğer şeylerin bulunduğu bir liste yapması için fiyatta anlaştım; bu listede İbn Sina’nın, diğer ülkelerden kendisine getirilen her şeyi ihtiva eden Arapça tablo vardı. (...) Türk bana kelimeleri arka arkaya yüksek sesle okudu; o okurken de ben bunları kendi yazımla yazdım, çünkü kendisi Arapça yazarken çok kabaca yazmıştı. Sonra ondan isimlerini yazdığı şeyleri bana göstermesini istedim; böylece onları görmek suretiyle, Arapça yazdığı şeylerin altına kendi dilimdeki karşılıklarını yazabildim; (...) bir hastalık illetinden ötürü yardımım istenirse eğer, bir eczacıdan (zira burada ilaç dükkânı yoktur) bir şey almak istediğimde, bunu onların kendi dilinde soramazsam, listeden gösteriyordum, böylece satıcı da istediğimi daha iyi anlayabiliyordu.” (s. 19-20)

Bu satırlar bize eczacılıkta kullanılan bitki adları konusunda Belon’un yerel halkla pratikte nasıl iletişim kurduğunu açıklaması bakımında değerli görünmektedir.

Kaynak ve Erek metinden kesitlerle bitki adları

Şekil 14- Seyahatname Fr. Kaynak metin, s. 5

Bu görselde Belon Seyahatnamesinin Fransızca kaynak metninde, ilgili satırda geçen bitki adlarının ayrıca sayfa kenarına Fransızca ve/veya Latincesinin italik olarak yazıldığı görülmektedir. Birkaç örnek verecek olursak:

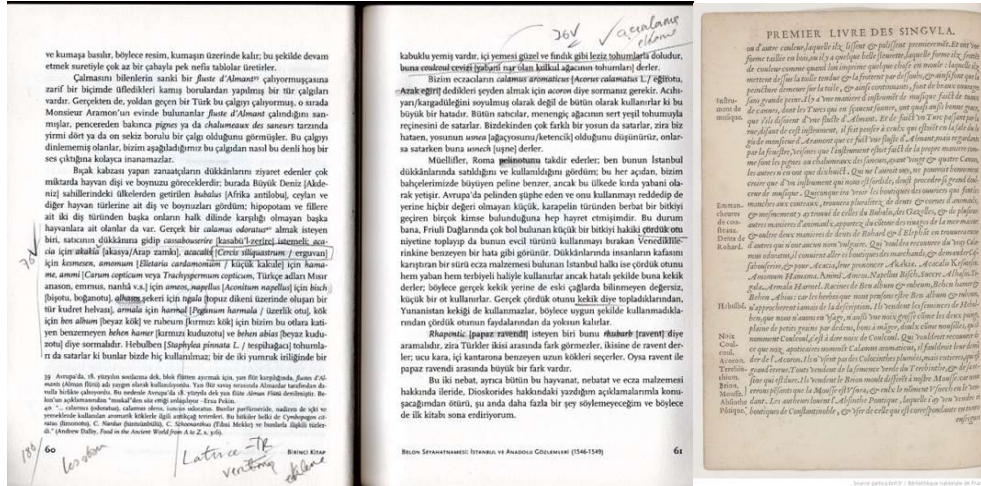
Plasne, platane, erable:

Metin içi kesit: “Car comme le vulgaire François notamment le Plasne, notamment Plasne, a fait penser a plusieurs gens que ce soit le platane, qui toutefois espece d’erabe.” (KM: s. 5)

Rubarbe, Semperuiuum:

Metin içi kesit: “L’herbe aussi que nous nommons roubarbe, a été maintenu jusques a l’heure présente pour plante de *semperuiuum*.” (KM: s. 5)

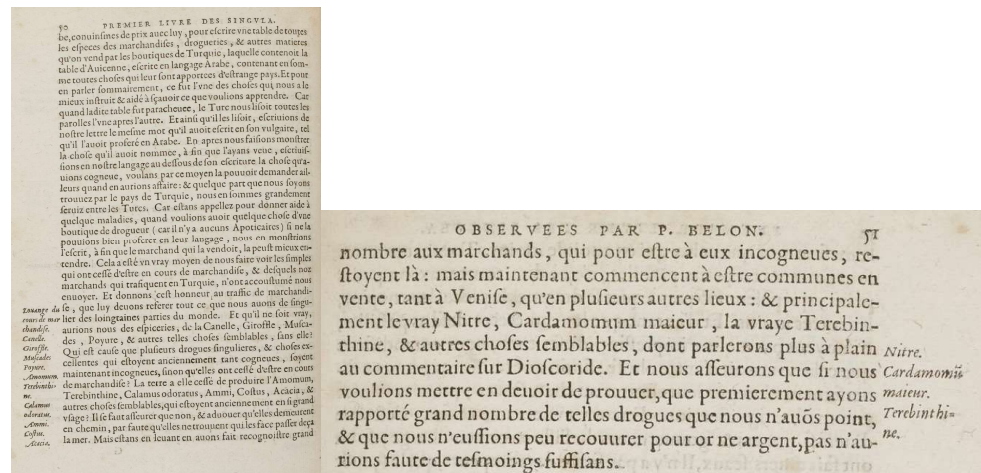
Aşağıdaki sayfalara bakıldığında, editörünün önsözde de belirttiği üzere, bitki adları ya doğrudan Türkçe **Pelinotu** ya da Latince ve/veya Türkçesiyle köşeli parantez içinde verilmiştir. Aşağıda buna dair metin kesiti ve örnekler sunulmuştur.

Şekil 15- Türkçe Belon Seyahatnamesi s. 60-61- Fransızca Kaynak metin- s. 76v

“Burada çok miktarda **pelin** ve **ambrosia [zaylan]** bulduk. Konya Ereğli ovası çok bereketlidir ve toprak her yerde işlenmiştir, çok sayıda köy de vardır, zira dağlardan akan dereler **şeftali, kızılçik, erik, elma, armut, badem, nar, portakal** gibi her türlü meyve yetişen bahçe ve bağların toprağını sular.” (s. 122)

Bu örnekte, yaygın meyve ağacı adları Türkçe verilmişken italik olarak **‘ambrosia’** olduğu gibi ödünçlenerek köşeli parantez içinde **‘[zaylan]’** karşılığı eklenmiştir.

Şekil 16 Kaynak metin Latince bitki adları- Kaynak metin (s. 51)

Erek metinde sayfa 20’de geçen bitki adları eski Fransızca kaynak metinde birinci kitap 21. Bölüm 50. sayfada yer almaktadır. Burada metin içinde geçen bitki adlarının sayfa kenarında yine Fransızca veya

Adres
RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi
Osmanağa Mahallesi, Mürver Çiçeği Sokak, No:14/8
Kadıköy - İSTANBUL / TÜRKİYE 34714
e-posta: editor@rumelide.com
tel: +90 505 7958124, +90 216 773 0 616

Address
RumeliDE Journal of Language and Literature Studies
Osmanağa Mahallesi, Mürver Çiçeği Sokak, No:14/8
Kadıköy - İSTANBUL / TURKEY 34714
e-mail: editor@rumelide.com,
phone: +90 505 7958124, +90 216 773 0 616

Latince olarak listelendiği görülmektedir. Kaynak ve erek metinde eşleştirme yapabildiğimiz kadarıyla örnek verecek olursak, Türkçede italik vurgularla Latince bitki adlarının ödünçlendiği, Fransızcaların çevrildiği görülmektedir:

Tablo 1: Fr-Tr karşılaştırma	
Fr. Kaynak Metin (1553 baskısı)	Türkçe çeviride (s. 20)
Canelle, girofle, Muscade, Poivre, Amonium, Terebinthine, calamus odoratus, Ammi, Costus, Acacia (s. 50)	Tarçın, Karanfil, Hindistancevizi, biber; (italik olarak) ¹⁵ <i>amomum</i> , <i>calamus odoratus</i> , <i>ammi</i> , <i>costus</i> , <i>akasya</i> ¹⁶
Nitre, Cardamomum majeur, La vraie terebintine (s. 51)	Güherçile, kakule, hakiki terebentin (s. 20)

Belon’un botanik alanı klasiklerine yaptığı göndermeler

Yukarıda Şekil 4’teki Fransızca kaynak metne ayrıntılı bakıldığında Belon’un bitki adlarını Fransızca/Latince vermesinin dışında *xantium* için Dioskorides’le karşılaştırma yapmıştır. Botanik amaçlı yapılan seyahatnamelerde, daha önce o coğrafyaya yapılan gezilerde gözlemlenen bitkilerin kıyaslandığı ve farklı adlandırmaların anıldığı görülmektedir. Daha önce de belirttiğimiz üzere Belon, zaten bitkilerin halk arasındaki adını verdiğini önsözünde belirtmiştir. Yani seyahatname bitki adları konusunda metin içinde alanyazını klasiklerine göndermelerle tarihsel, bilimsel, kültürel ve coğrafi farklılıkları da tartışması bakımında değerli kaynaklardır. Aşağıdaki örnekte, *Dioskurides’in savin juniper* dediği bitkiyi bir olasılık olarak *Theophrastus ve Homeros’un mazısıyla*¹⁷ karşılaştırmaktadır. Türkçe çeviride bitkinin adı italik alıntılanarak köşeli parantez içinde ‘[karaardıç]’ eklenmiştir. ‘*styrax* [ayfındığı]’ içinde aynı şey geçerlidir.

“Toros dağlarında... gecenin bizi yakaladığı yerde kamp kurarak uyuduk; soğuk bir gece olduğundan birkaç küçük çınar, sandalağacı, zakkum ve kocayemiş kestik, kuru harnup dallarıyla güzel bir ateş yaktık... Ayrıca *styrax* [ayfındığı] ağaçlarıyla kızılçam da gördüm. Dağın zirvesine varmamız yarım gün sürdü, çıkınca buranın karla kaplı olduğunu gördük. Burada ayrıca, *Dioskurides’in tarif ettiği* bir tür olan *savin juniper* de [karaardıç] bulduk; ama bu belki *Theophrastos ve Homeros’un mazi ağacı* da olabilir.” (s. 119)

Belon; *Sarıçam* ve *Köknar* ağaçları ormanlarının içinden geçtiklerini (Belon, 2020, s. 194-195) ve Latinlerin *Larices* dedikleri cinsten bir melezden bahsederken, bunların “*Asya’da ve Yunanistan’da yetişmediğinden ne eski devirlerin Yunan müellifleri ne de Theophrastos ve Dioskorides onlardan bahsetmez*” diyerek bu ağaçlara yabancı olduğunu söylemektedir. Belon ayrıca Dioskurides’in¹⁸ bunlardan bahsettiğini belirtirken “*Plinius’un mazi ağacından bahsederken Homeros’un bu ağacı anmış olduğunu söylemesine şaşırırım*” diyerek bu yanlışın kaynağını söyle açıklamaktadır:

“*Picea* [ladin] diyeceği yerde *larix* [*Larix decidua*, Avrupa melezi] demiştir. Buraya melezin bir resmini koyacağım, ancak tarifini burada değil daha sonra diğer iğne yapraklı ağaçlarla birlikte yapacağım. Ertesi gün dağdan aşağı indik, burada kozalakları serçe parmağımızdan azıcık daha geniş olan bir tür *ladin Picea orientalis*, bulunduğunu gördüm.” (Belon, 2020, s. 195)

¹⁵ “Terebinthine” çeviride atlanmıştır.

¹⁶ Bu adlarla ilgili ayrıntılı bir seçenekler dizisi makalenin editör dipnotları bölümünde yer almaktadır. Erek metinde italik yazılışlarıyla verilmiştir.

¹⁷ Alt çizgi, kaynaklarla karşılaştırılan kesitleri kolay ayırt edebilmek için tarafımızca kullanılmıştır.

¹⁸ Ardışık iki cümlede Dioskorides ve Dioskurides olarak geçmektedir.

Bu örnekte de yine Latince adı kaynak metinde italik korunmuş ve köşeli parantez içinde bilimsel Latince ve Türkçe adı verilmiştir.

Belon tarafından farklı dil ve kültürlerde yerel adlarıyla anılan bitkiler

Belon'un satırlarında bitki adlarının kültürden kültüre, coğrafyadan coğrafyaya ve tarihsel olarak değiştiği aşağıdaki örneklerde görülebilir. Bitki adlarını genel olarak Latinler ve Yunanlar için karşılaştırmalı verirken, yer yer Almanlar, Fransızlar ve Araplar, "eski kişiler"e İtalya'da "yerel halk"lar tarafından adlandırılmalarına da yer vermektedir. Kitapta ayrıca Belon'un Toros Dağları'nda gördüğü sedir ve kızılgaç için çizimleri de yer almaktadır. (s. 120)

"Latinlerin *abietes* dedikleri **kökнар** ağaçları burada kesinlikle yok, bunlar sedire öyle çok benzerler ki, **sedir** olduklarını veya köknarın da bir sedir cinsi dahi olduğunu düşündüm. Sedirden sonra bunun da bir resmini koymanın uygun olacağını düşünüyorum." (s. 121)

"Burada bulunmayan diğer ağaçlar, Latinlerin *larix*, Fransızların *suiffes* dedikleri **sapinus** [**kökнар**] ve diğer adı **pinasteri** olan **aleno**'dur [sahilçamı]. Fontainebleau'da, Kanada'dan getirip de Kral François'ya hayatağacıyla birlikte hediye ettikleri bir **sahilçamı** da vardır." (s. 121)

Köşeli parantez içinde 3 farklı Türkçe karşılığın verildiği dikkat çekici bir diğer örnek aşağıdaki **tatoula**'dır. Belon Arap ve Yunanların aynı bitkiye verdikleri adları anarken, bitkinin teşhisinde tereddüt nedeniyle anılan '*nepenthes*' olasılığı için Türkçede köşeli parantez içinde Latince bilimsel karşılığı eklenerek Türkçe 'Bardakağacı' verilmiştir.

"Bir eczacıya gidip ve **tatoula** [**tatula/boruotu/cinotu...**] tohumu isterler ki bunun için bir akçe öderler. Tatula, *Arapların nux metel* ve *Yunanların da solanum somniferum* dedikleri şeydir. Bu tohumun ne olduğunu bilmezler, ancak bu *nepenthes*'tir [eğer *Nepenthes phyllamphora* ise **Nepent/Bardakağacı**]." (s. 208)

Aşağıdaki kesitte kaynak metin içinde italik olarak **jujube** alıntılanan ve köşeli parantez içinde Türkçesi **hünnap** karşılığı verilen bitki için, Belon Yunanların sokak adıyla **ziziphia** dediklerini aktarmaktadır. 1.yüzyılda yaşamış bitkibilim yazarı *Columella*'nın bitkiye verdiği ad Türkçede doğrudan '**beyaz hünnap ağacı**' olarak karşılanmıştır.

"*Columella*'nın beyaz hünnap ağacı dediği, rengi dışında yemişleri şehir pazarlarında satılan hünnap ağacının yemişlerine benzeyen bir ağaçtan yapılmış çitlerle çevrili, sürülmüş bir toprağa ulaştık. Yunanlar buna, sokak ağzıyla *ziziphia* derler ki, aslında *jujube*'den [hünnap] bozmadır." (s. 122)

Aşağıdaki örnekte Almanların adlandırılmasıyla "**keller kraut**" erek metinde olduğu gibi alıntılanmış ve köşeli parantez içinde Latince bilimsel karşılığı ile Türkçesi verilmiştir.

"... Almanların *keller kraut* [**Daphne mezereum/mazaryon**] dedikleri nebattan da gördüm." (s. 111)

"**Üvez** ve **atkestanesi** ağaçları, **menengiç**, Latinlerin *alaternus* [**Rhamnus Alaternus, cehri**], İtalya'daki Terni ve Narni ahalisinin *alaterno* dedikleri **eleprinos** da gördük." (s. 105)

"**Latincesi picea** olan ve Tarare Tepesi'nde yetişene benzeyen bir **kızılçam** ormanı buldum." (s. 109)

"**Fransızların sucamore** dedikleri bir **beyaz dut ağacının** altında durduk." S. 112

"**Fransızların alisier** dediği **sorbus torminalis** [**pitlicen/üvez**]." (s. 210)

'Burada **karaardıçlar** gördük dağın yamaçlarında bundan daha bol bir ağaç yoktur. **Kökнарlar** da burada devasa büyürler ama reçineleri daha az olur. **Bizim kayın** dediğimiz **ostria** ve **at kestaneleri**nden başka bizimkilere benzeyen diğer ağaçlardan da vardır.' (s. 194)

“Bu tohumun ne olduğunu bilmez, ancak bu *nepenthes*’tir [eğer *Nepenthes phyllamphora* ise Nepent/Bardakağacı]. Ne var ki ben, Türkiye’deki pazarlarda *harmala* [**Peganum harmala/Üzerlik otu**] dedikleri bir nebatın tohumunun yaygın şekilde satıldığını gördüm. Bu nebat, ikinci kitapta bahsetmiş olduğum bir tür **yabani sedefotudur** [**Peganum buxbaumii**], bizim memleketlerimizde yetişmeyen...” (s. 208)

“Laden ve onun köklerinde büyüyen *hypocistis* [**Cytinus hypocistis/inekmemesi**] çok yaygındır. Ayrıca üç çeşit **süpürge çalı**sı, **kurtkulağı** ve **aphace** de [**vicia sativa/burçak/fig**] buldum. Yabancı bir nebat olan **androsemon** [**Hypericum Androsaemum/kılıçotu/sarı kantaron/koyunkıran**] burada başka her yerde olduğundan daha yaygındır. **İtalyanların ceciliana** dedikleri bitkiyi kastediyorum.” (s. 209)

İncelememizde dikkat çeken bir diğer konu, Antik Çağ kaynaklarında botanikçilerin gözlemledikleri, kaydettikleri ve tanımladıkları bitki adlandırmalarında yanlışlıklar, farklılıklar, tutarsızlıklar ve yanlış teşhisler olduğu. Belon da bu konuya metin içinde şu tespitle dikkat çekmektedir:

Burada büyüyen ağaçlar **atkestanesi**, **ilex** [**ilex colchica/ışılğan; ilex aquifolium/çobanpüskülü**], **sandal ağacı** ve **oxicedrus** [**Juniperus L./katranardıcı**] ayrıca **acıyavşan**, **tragacantha** [**Astragalus tragacantha/geven**], **kısa mahmudotu** ve **sakızkeyganası** [**Carlina gummifera**], **buna yanlış olarak chameleon** da denir. (s. 109-110)

Aşağıdaki örnek coğrafi ve kültürel olarak bitkileri tanıma, kullanma ve adlandırma farklılıklarını da açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Yerel isimleriyle farklı kültürlerde nasıl adlandırıldıkları açıklanmaktadır. Çeviride de bu bitki adları kaynak metindeki haliyle italik olarak bırakılmıştır:

“Gerçek bir **calamus odoratus** almak isteyen biri, satıcının dükkanına gidip **cassabouserie** [**kasabü’l-zerire**] istemeli; **acacia için akakia** [**akasya/Arap zamkı**], **acacalis** [**Cercis siliquastrum/erguvan**] için **kesmesen**, **amonum** [**Elletaria cardanomum/küşük kakule**] için **hamame**, **ammi** [**Carum copticum** veya **Trachyspermum copticum**, Türkçe adları **anason**, **emmus**, **nanhâ v.s.**] için **ameos**, **napellus** [**Aconitum napellus**] için **bisch** [**bişotu, boğanotu**], **althasos şekeri** için **tigala** [**topuz dikenini** üzerinde oluşan bir **kudret helvası**], **armala** için **harmal** [**Peganum harmala/ üzerlik otu**], kök için ben **album** [**beyaz kök**] ve **rubeum** [**kırmızı kök**] için bizim bu otlara katiyen benzemeyen **behen hamer** [**kırmızı kuduzotu**] ve **behen abias** [**beyaz kuduzotu**] diye sorulmalıdır. **Hebulben** [**Staphylea pinnata L./ Tesbihağacı**] tohumları da satarlar ki bunlar bizde hiç kullanılmaz.” (s. 60-61)

Aşağıdaki örneklerde **zakkum**, **kızılçam**, **mersin**, **atkestanesi** gibi yaygın bilinen bitki ve ağaçlar sadece Türkçe adıyla normal yazı düzeninde, **agnus castus** [**hayıt**] örneğindeki gibi Latincesi köşeli parantez içinde Türkçesi, **tragacantha** gibi sadece Latince adı; Latincesi italik, köşeli parantez içinde latince adı italik, bir ya da iki Türkçe karşılığı da normal yazılmıştır:

Antakya’nın etrafındaki kırlar bataklıktır, birkaç gündür sürekli yağmur yağdığından atlarımız karınlarına kadar çamura batıyordu. Bir süre ilerledikten sonra dağdan akan birkaç dereyle karşılaştık, bunların kıyılarında **zakkum**, **agnus castus** [**hayıt**] ve yüksek **çınarlar** vardı (...) dağa doğru biraz tırmandıktan sonra, Latincesi **picea** olan ve Tarare Tepesi’nde yetişene benzeyen bir **kızılçam** ormanı buldum. (s. 109)

“Aşağılarda **beyaz yemişli mersinler**, **thymelea** [**thymelea tartonraira/gümüş yapraklı defne ezenteresi**]; **Thymelea** [**hirsuta/kurtbağrı, beyneb fidanı, mazaryon tüylü çekem**], **chamelea** [**thymelaea alpina/Daphne alpina/dağ mazaryon ağacı**] ve Almanların **keller kraut** [**Daphne mezereum/mazaryon**] dedikleri nebattan da gördüm.” (s. 111)

Bitki adları dışında metinde çok sayıda hayvan ve kuş adı da yer almaktadır. Gerek bitki gerekse aşağıdaki arı kuşu örneğinde olduğu gibi Belon yer yer bunların da halk ağzında yerel adlarına yer vermiştir. Örneğin yaygın tür olarak **yahıçapkını** için **emircik** gibi yerel bir adı da kullanılmıştır.

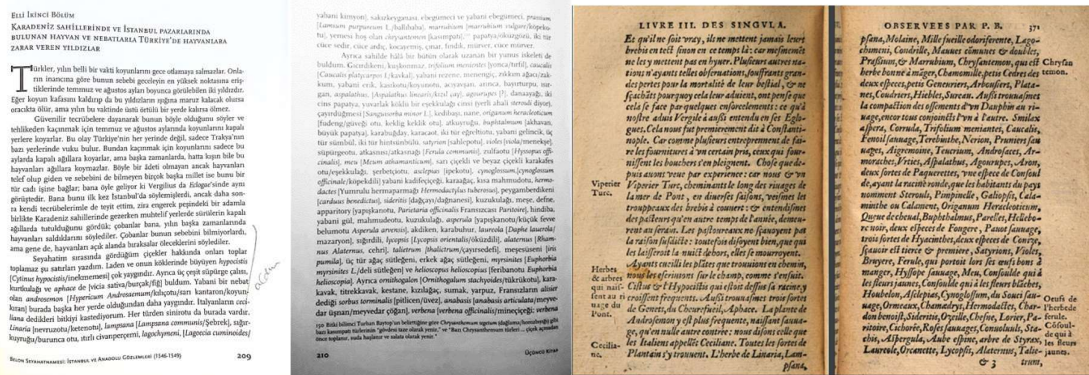
“Bazı yerlerde nehrin kıyıları epeyce yüksektir; buralarda **emircik** de denilen **yalıçapkınlarıyla** kurlangıçlar yuvalarını toprakta yaparlar; **merops veya apiaster** [Avrupa arıkuşu] denilen kuş da öyle yapar, Girit ahalişi bu kuşlara **melissophango** der.” (s. 32)

Yukarıda verdiğimiz farklılıklar ve karşılaştırmalar doğrultusunda Asuman Baytop’un, Fransızca seyahatnamenin içeriğiyle ilgili gözlemleri bitki adlarının çevirisinde de benzer belirsizlik ve ikilemlerin olabileceğine işaret etmektedir. Baytop bunu şöyle ifade etmektedir:

“Onaltıncı Yüzyıl Fransızcasıyla yazılmış olan seyahatnamede bitki adları ya Fransızca ya Latince ya da Grekçidir. Bunlar bugünkü **anlamda** kesinlik taşımamaktadır. Bu doğaldır. Bundan başka Belon yabancı ülkede ilk defa gördüğü bitkileri tanıtmakta ve onlara isim vermekte tabiiyete bağlı çabalamıştır. Onları Batı’dan tanıdıkları ile kıyaslamış, eski kitaplarda aramış veya isimsiz bırakarak birkaç özelliği ile tarif etmeye çalışmıştır. Bu bakımdan Belon’un kaydettiği bitki adlarının birçoğunun bugünkü Latince tür karşılıklarını kesin olarak saptamak mümkün değildir. Bu nedenle eserde birçok hatanın bulunabilmesi doğal karşılanmalıdır.(...) Bitki taksonomisi bugünkü kesinlik düzeyine erişebilmek için dört yüz yıllık bir çaba ve gelişim geçirecektir.” (Baytop, A, 2004, s. 11-12)

Erek ve kaynak metinde bire bir karşılaştırma

Kaynak metnin eski Fransızca olması ve kitaptan sadece belli bölümlerin Türkçeye çevrilmesi nedeniyle seyahatname için bire bir karşılaştırma amacıyla geniş bir inceleme mümkün olmadığından, aşağıdaki kesit örnek olarak verilmiştir.

Şekil 17 Erek ve kaynak metin kesitleri

Eski Fransızca kaynak metinden takip edebildiğimiz kadarıyla bu sayfa kesitlerinde bitki adlarının nasıl karşılandığı aşağıdaki tabloda örneklenmiştir.

Tablo 1- Kaynak ve erek metin birebir karşılaştırma	
<i>Plantin</i>	sinirotu
<i>Linarias</i>	<i>linaria</i> [nevrüzotu, ketenotu]
<i>Lampsanas</i>	<i>Lampsana</i> [<i>lampsana communis</i> , Şebrek]
<i>Molaine</i>	siğirkuyruğu/burunca otu
<i>Mille feuille odoriseurante</i>	ıtırılı civanperçemi
<i>Lagochmeni</i>	<i>lagonychmeni</i> [Lagoccia cuminoides/yabani kimyon]
<i>Condrille</i>	sakızkeyganası
<i>Maunes comune et double</i>	ebegümece ve yabani ebegümece

Adres
RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi
Osmanağa Mahallesi, Mürver Çiçeği Sokak, No:14/8
Kadıköy - İSTANBUL / TÜRKİYE 34714
e-posta: editor@rumelide.com
tel: +90 505 7958124, +90 216 773 0 616

Address
RumeliDE Journal of Language and Literature Studies
Osmanağa Mahallesi, Mürver Çiçeği Sokak, No:14/8
Kadıköy - ISTANBUL / TURKEY 34714
e-mail: editor@rumelide.com,
phone: +90 505 7958124, +90 216 773 0 616

<i>Prassium</i>	<i>prassium</i> [Lamium purpureum L./ballıbaba]
<i>Marrubium</i>	marrubium [marrubium vulgare/köpekotu]
<i>Chrysantemon qui est bon à manger</i>	yemesi hoş olan chrysantemon [kasımpatı]
<i>Chamomille</i>	papatya/ölküzgözü
<i>Petit cedre des deux expeces</i>	iki tür cüce sedir
<i>Petit genevrier</i>	cüce ardıç
<i>Arbousier</i>	kocayemiş
<i>Platane</i>	çınar
<i>Coudrier</i>	fındık
<i>Hieble</i>	mürver
<i>Sureau</i>	cüce mürver
<i>Smilax aspera</i>	gıcirdikeni/kuşkonmaz
<i>Trifolium meriantes</i>	<i>Trifolium menientes</i> [yonca/tırfıl]
<i>Caucalis</i>	Caucalis [caucalis plattycarpos L/kavkal]
<i>Fenoil sauvage</i>	Yabani rezene
<i>Terebinthe</i>	Menengiç
<i>Nerion</i>	Zakkım Ağacı
<i>Pinpinelle</i>	çayırduğmesi [<i>sanguisorba minor</i> L.]
<i>Galiopsis</i>	kedibaşı
<i>Origanum heracloeticum</i>	<i>Origanum heracloeticum</i> [fudeng/güveği otu/ keklig keklık otu]
<i>Ferule</i>	atkasması/atkasnağı [<i>Ferula communis</i>]
<i>Hyssope</i>	zulfaotu [<i>Hyssopus officinalis</i>]
<i>Ornithogalum</i>	Ornithogalum stachyoides/tükrükotu

Yukarıdaki tabloda kaynak ve erek metin eşleştirmesi yaparak tespit edebildiğimiz terim karşılıklarına göre, Belon’un genelde Fransızca verdiği bitki adlarının Türkçe karşılıklarının Baytop tarafından verildiği görülmektedir. Bu gibi durumlarda parantez içinde herhangi bir latince ikili adlandırma verilmemiştir. Kaynak metinde Latince yaygın adıyla verilen bitki adları genel olarak italik olarak alıntılanmış, Latince bilimsel karşılığı ve Türkçe adı köşeli parantez içinde verilmiştir. “**Güveği otu/ keklig keklık otu**”nda olduğu gibi iki farklı Türkçe karşılığın da eklendiği örnekler görülmektedir.

Erek metinde genel “Dizin” bölümünde bitki adları

Genellikle uzmanlık alan metinlerinde gerek kaynak metinde yer aldığı için gerekse erek metne sonradan eklenen dizin bölümlerini yanmetinler olarak incelemek mümkündür. Bu dizinler yer, kişi, eser gibi özel isimlerin, terim ve kavramların okur tarafından kolaylıkla metin içinde takip edilebilmesi açısından önemli bileşenlerdir. Türkçe Belon Seyahatnamesinin sonunda 16 sayfalık bir “Dizin” bölümü bulunmaktadır (s. 216-231). Dizinin ilk sayfasına bakıldığında kimi bitkilerin sadece Türkçe adı/adlarıyla; kiminin Latincesiyle, yabancı dilde adı ve köşeli parantez içinde Türkçesiyle; Türkçesi ve Latince bilimsel adının birlikte verildiği görülmektedir. Dizinden genel seçtiğimiz örnekler aşağıdaki gibidir. Bu tablo, daha önce yer verdiğimiz bitki adlarının erek metinde verilme farklılıklarını göstermesi bakımından işlevsel bir sınıflandırmaya olanak tanımıştır.

Tablo 2: Erek metinde genel "Dizin" bölümünde bitki adları

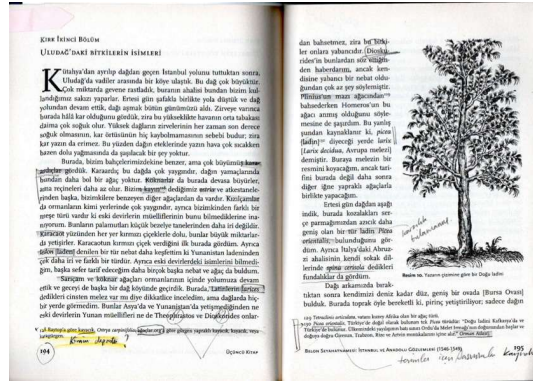
Sadece Türkçe adıyla/adlarıyla verilen bitkiler	Latince/yabancı dilde adıyla bırakılan ve/veya Türkçesiyle verilen bitki adları	Türkçe/Latince adlarıyla verilen bitkiler	Türkçe adı/adlarıyla ve Latince genel ve/veya bilimsel adları (s. 216-217)
Civanperçemi 218	Efedra/ <i>ephedra</i> ' 219	Öküzdili/ <i>Lycopsi210</i> '	bardakağacı/ <i>nepent/nepenthes/Nepenthes phyllamphora</i>
Pelinotu 227	'Ravent/Rhubarb 61' ¹⁹	'andızotu/ <i>enula campana</i> 216	atkasnısı/atkasnağı/ <i>Ferula communis</i>
Ödağacı 106	<i>Larices</i> (s. 224)	beyaz hünnap/ <i>Zizyphus lotus</i> ' 217	ballıbaba/ <i>Lamium pupureum L./prassium</i>
Karakafesotu/eşekkulağı 210	<i>Cytisus</i> [katis/beyaz ratam] 32	Doğu Ladini/ <i>picea orientalis</i> , 219	ağaçyosunu/ketencik/ <i>usnea</i> 216
Ağaç sütleğeni 216	<i>Similax aspera</i> [gırdiken] 112'	Dülgerotu/ <i>Achillea ageratum</i> , 219	akasya/Arap zamkı/ <i>acacis/akaika</i> ' 216
akdiken 216	<i>Pseudomyrthus</i> [sahte mersin] 113	Deniz yosunu/ alga <i>latifolia</i> 73- 219	Deli sütleğen/ <i>Euphorbia myrsinites L./myrsinites</i> 219
Akkavak 216	<i>Alinternus</i> 108 ²⁰	'Çobanpüskülü/ <i>ilex aquifolium</i> 109'	Eğriotu/ azak eğiri/ <i>acoron</i> (<i>Acorus calamatus L./ Calamus aromaticus</i> , 219
acıhiyar/kargadüleği 216			Deniz yavşanı/pelin/ <i>Absinthium marinum</i> 61, 219
Eğreltiotu, 210, 219			Cehri/ <i>alaternus/rhamnus/Rhamnus alaternus</i> 25, 105-106, 111, 210
Çobandüdüğü 106			Dağlama/horozbıyığı/ <i>chrysanthemum segetum</i> 157, 210
Çördük otu 37, 61			Dağçayırı/dağnesi/ <i>sideritis</i> 210
Dut ağacı 108,112, 219			Dağ mazaryonu ağacı/ <i>chamelea/Daphne alpina/Thymelea alpina</i> 111
Borueması, s37			<i>polium</i> [<i>teucrium polium L./acıyavşan/koyun yavşanı</i>] 37
Pırnal, 108			<i>chamaedrys</i> [<i>teucrium chamaedrys/kısamahmudotu</i>] 37
nar ağaçları, sandalağaçları 108			<i>stoechados</i> [<i>helichrysum/helichysum bracteatum</i> , samançiçeği/kağıtçiçeği] 108

Bitki Adlarıyla ilgili düşünülen editoryal dipnotlar

Çeviri araştırmalarında yanmetinler olarak sınıflandırılan dipnotları örneklemek için aşağıdaki sayfa verilmiştir.

¹⁹ E-Flora üzerinden *Ephedra* için *Denizüzümü* karşılığı çıkmaktadır.

²⁰ "Alinternus" google çeviri'de aramada Portekizcede "kızılçık" olarak çıkmaktadır. Çeviride latince olarak bırakılmıştır. "Helichrysum" için bizimbitkiler.org'da 34 farklı tür çıkmaktadır. Bunlar arasında *helichysum bracteatum* için bir sonuç çıkmamaktadır.

Şekil 18- Belon Seyahatnamesi dipnot için örnek EM kesiti s. 194-195

Şekilde 2’de ‘*Kayın*’ için editör terim karşılığına referans vererek ağaçlar.org’a göndermeyle şu açıklamayı yapmıştır:

128 numaralı dipnot:

“*Baytop’a göre kayacak, Ostya carpinifolia*; ağaçlar.org’a göre **gürgen yapraklı kayacak, kayacak** veya **karagürgen**.” (Belon, 2020, s. 194)

Picea orientalis için editör tarafından düşünülen aşağıdaki dipnotta tür tanımı için *Orman Atlası* kaynak gösterilmiştir:

130 numaralı dipnot:

“*Picea orientalis*, Türkiye’de doğal olarak bulunan tek *Picea* türüdür: “**Doğu ladini** Kafkasya’da ve Türkiye’de bulunur. Ülkemizdeki yayılışının batı sınırı Ordu’da Melek Irmağı’nın doğusundan başlar ve doğuya doğru Giresun, Trabzon, Rize ve Artvin mntikalarını içine alır. *Orman Atlası*.” (Belon, 2020 s. 195)

Yukarıdaki örneklere bakıldığında, çeviride bitki adları konusunda açıklamaların Baytop, *ağaçlar.org* ve *Orman Atlası* gibi farklı çevrimiçi kaynaklara referansla getirildiği görülmektedir.

Bitki/bitki karışımının adıyla ilgili getirilen ek açıklamalar için üç örnek dipnot şu şekildedir:

3 numaralı dipnot:

“*Amomum*, zencefilgillerden kakule veya hemame; *calamus odoratus*, eğırotu veya Azak eğıri; *ammi* (*Carum copticum* veya *Trachyspermum copticum*) mısır anason, emmus, nanha; *costus*, Himalayaların doğu yamaçlarında yetişen mevsimlik bir bitki.” (s. 20)

Kaynak metindeki gibi italik olarak alıntılanan bitki adlarının kesin karşılıklarının tespit edilemediğini düşündüğümüz durumlarda dipnotta birtakım seçeneklerin sunulduğu ve açıklamaların yapıldığı görülmektedir.

7 numaralı dipnot:

“*Elatorium* için “*Ecballium elaterium* (eşekhyarı) usaresinden yapılan müşhil” (s. 23)

74 numaralı dipnot: “rosatum” hakkında

“**Rosatum** kırmızı gül yaprakları, meyanökü, odağacı, hintağacı, tarçın, karanfil, hindistancevizi, kitre, küçükhindistancevizi, kakule, havlıcan, çobandüdüğü, amber ve miskotunun karıştırılarak dövülmesi sonucu meydana getirilmiş bir tozdur” (s. 106)

Adres
RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi
Osmanağa Mahallesi, Mürver Çiçeği Sokak, No:14/8
Kadıköy - İSTANBUL / TÜRKİYE 34714
e-posta: editor@rumelide.com
tel: +90 505 7958124, +90 216 773 0 616

Address
RumeliDE Journal of Language and Literature Studies
Osmanağa Mahallesi, Mürver Çiçeği Sokak, No:14/8
Kadıköy - ISTANBUL / TURKEY 34714
e-mail: editor@rumelide.com,
phone: +90 505 7958124, +90 216 773 0 616

13 numaralı dipnot: "Menengiç ağacı mazılarıyla ilgili"

"**Anacardiaceae (sakızağacıgiller)** familyasını bir türü olan menengiçler maki bitkileriyle birlikte bulunur. ***Pistacia terebinthus* L.**'ye Antepfidtiği aşılandığında ***Pistacia vera* (Antepfıstığı)** üretilebilmektedir. Yaprakları üzerinde ***Pemphigus corniculatus* Pass.** isimli bir böcek tarafından mazi meydana getirilir. Meyveleri, odunu ve **yaprak mazıları** kullanılmaktadır. Ağaç şeklinde olanların gövdesine yara açılmak suretiyle ***terebebin chi otica* (sakız)** elde edilir (...) (s. 36)²¹

Editör burada menengiç ağacıyla ilgili olarak oldukça kapsamlı bir şekilde Latince bilimsel bitki adlarını da anarak türü tanımlamakta ve bilgi vermektedir.

79 numaralı dipnot:

"**Sycamore (*Acer pseudoplatanus*)** Yunanistan veya İtalya'da bile yetişmediğine göre Fransa'da yetişmesi zaten beklenemez. 16.yüzyılda botanik bilimi yeni yeni geliştiği için Avrupalılar Dioskorides gibi antik kaynaklarda bahsedilen bitki türlerinin isimlerini Doğu ülkelerinden gelen bitkilerle eşleştirmeye çalışırken birçok hata yapıyorlardı." (s. 112)

Bitkilerin coğrafi dağılımına bağlı bir tespite yer veren 79. dipnotta, Asuman Baytop'un da işaret ettiği eski botanikçilerin kaynaklarda çok sayıda hatalı eşleştirme yaptıkları bilgisi de vurgulanmaktadır. Belon'un yanlışının düzeltiği bir diğer dipnot şu şekildedir:

84 numaralı dipnot :

"Belon **sarıçam** ve **kökнар** diyor. Ama sarıçam ve köknar'ın yayılışı Belon'un yolculuğuna uymadığı için gördüğü ağaçlar Ege ve Akdeniz bölgesinin en yaygın reçineli ağacı **kızılçam** olmalı." (s. 119)

Dipnotlarda alanın duayenlerinden Baytop'a gönderme ve karşılaştırma yapılan açıklamalar dikkat çekmektedir. Buna dair iki örnek şu şekildedir:

85 numaralı dipnot:

"Baytop'a göre Adana bölgesinde yetişen bir **hünnap** türü olan **beyaz meyveli *Zizyphus lotus*** olmalı." (s. 122)

150 numaralı dipnot:

"Bitkibilimci Turhan Baytop'un belirttiğine göre ***Chrysanthemum segetum*** (dağlama/horozbıyığı) gibi bazı kasımpatı türlerinin 'gövdesi taze olarak yenir" ve "Bazı *Chrysanthemum* türleri... çiçek açmadan önce toplanır, suda haşlanır ve salata olarak yenir." (s. 210)

Bu dipnotların eklenmesi ve sık kullanımı bize açıklama ve karşılaştırmalarla kitabın editörlüğünü botanik alanında bir uzman gözün yaptığını göstermektedir. Kitap Yayınevi adına yazılan kitap önsözünde, yüzlerce bitki adının çevirisi için Priscilla Mary Işın'a teşekkür edilmesi bitki adları konusunda terim hassasiyetine dönük bir açıklama getirmektedir.

Asuman Baytop'un Belon seyahatnamesi incelemesine genel bakış

Baytop *Botanik Tarihi*'ni yazdığı tarihte Belon seyahatnamesi henüz çevrilmemiştir. Baytop'un Belon seyahatnamesinin botanik yönü ve bitkisel droglarla ilgili yaptığı incelemede yer verdiği bitki adlarına bakmak bize seyahatnamenin bir ön çevirisi diyebileceğimiz bir çalışmada bitki adlarının aktarımı konusunda genel bir fikir verebilir (Baytop, s. 6). Aşağıda Asuman Baytop'un Belon okumasından aldığımız örnekler *Botanik Tarihi*'ndeki italik vurgular korunarak verilmiştir. Burada düştüğümüz

²¹ Açıklama uzun uzadıya 5 satır daha devam etmektedir.

dipnotlarda Baytop’un kitabında geçen bitkiler için *bizimbitkiler*’de tarama sonuçlarına örnekler de verdik.

“Palamut kadehi, kermes, sakız, menengiç mazısı gibi...” (s. 6)

“Meriç nehrini geçtikten sonra sahillerle çok sayıda *Tamarix*²² ve *Cytisus*²³ görmüş (...) *Cytisus* bitkilerinden tohumlar almıştır.” (s. 7)

Sebestan ağacını (*Cordia Myxa*)²⁴, Mısır inciri (*Ficus sycomorus*) ve harnup (*Ceratoniasiliqua*)²⁵ (s. 8)

Belon Antakya’ya da gitmiştir. Antakya’nın güzel ve büyük bir şehir olduğunu, dağlarının suyu bol ormanlarla kaplı bulunduğunu yazmış, bölgede **pirnal meşesi, Alaternus, kermes meşesi, sandal ağacı, Lavandula, Stachys**²⁶ bitkilerini kaydetmiş (...) **kolokas, çitlembik, akkavak** bulunduğunu... (s. 8)

Amanus Dağlarını aşarken **çam ormanları, meşe, Ilex**²⁷, **Sandal ağacı, adi ardıç, geven, polium, Chamaedrys, Carlina** bitkilerini saymış (...) kuzeyde sedir, kocayemiş, Alaternus, beyaz meyveli mersin, *Thmelaea, Chamelaea*, Almanların *Keller Kraut* dedikleri otu, beyaz dut, pırnal meşesi (...) ve *Smilax aspera*’dan bahsetmiştir. (s. 8)²⁸

“*Styrax*, çam, çınar, sandal ağacı, Artemisia ve Ambrosia bitkilerini görmüş (...) Konya’ya giderken *Absinthium marinum, sauge menue, polium, aluyne pontique, Ambrosia* bitkileri, *sermont de Ledon*” (s. 8)

“Uludağ yöresini aşarken şu bitkileri kaydetmiştir: **geven, yabancı savanier, göknar, meşe, karaağaç** (...) **laden**, tanımadığı birçok ağaç ve otsu bitkiler, küçük kozalaklı bir **Picea** türü, **Spina cerifolia, Ephedra. Kitre** zamkı, **Pistacia** üzerinde oluşan mazılar, **Caucalis bitkisi, Lampsana** gibi çiğ yendiğini” (s. 10)

“İstanbul pazarında birçok otun satıldığı: **turp** lezzetinde olan **Lapsana, kereviz, maydanoz, Smilax aspera** ve **Tamus communis**” (s. 10)

Asuman Baytop’un birinci basımını 2004’te yapan *Türkiye’de Botanik Araştırmaları Tarihi* çalışmasında bitki adlarının birçoğunun bugünkü Latince tür karşılıklarını kesin olarak saptamanın mümkün olmadığı söylene de, Belon seyahatnamesinin çevirisinde Baytop’un Belon’dan verdiği örneklerde çok daha fazla bitki adını kaynak metindeki haliyle alıntılıdığını, bizim kaynak ve erek metin kesitinden çıkardığımız tabloda daha fazla bitkinin çeviride Türkçe karşılıklarının verildiği görülmektedir.

Genel değerlendirme

Yaptığımız incelemeyi çeviri kararları açısından değerlendirecek olursak, Türkçe *Belon Seyahatnamesi*’nde geçen bitki ve ağaçların yaygın Türkçe karşılıklarının; Latince ve Yunanca gibi üçüncü dillerde yaygın bilinen adının genel olarak italik bırakılarak yanına köşeli parantez içinde önce Latince bilimsel adlandırmasının ve ‘/’ işaretinden sonra Türkçesi/Türkçelerinin sistematik bir şekilde

²² “Tamarix” için 8 sonuç içinde “ılın” olarak karşılanmıştır.

²³ “Cytisus” için 16 farklı sonuç içinde “trfil” alt türleri çıkmaktadır.

²⁴ *Bizimbitkiler*’de “*Cordia Myxa L.*” için “Yellimağacı” karşılığı verilmektedir. “Sebestan” sonuç vermemektedir.

²⁵ *Ceratoniasiliqua L./keçiboynuzu* olarak çıkmaktadır.

²⁶ Asuman Baytop ‘Stachy’ olarak bırakmıştır ancak *bizimbitkiler.org*’da aramızda ‘karabaş’ olarak karşılanmıştır.

²⁷ “Ilex” aramasında “*Ilex aquifolium L./çobanpüskülü*”; “*Ilex colchica Pojark./ışılğan*” çıkmaktadır.

²⁸ Bitki adlarının seyahatnamede italik ve ‘/’ işaretlerini korumak için olduğu gibi verilmiştir. Kaynak metinde de Latince ve yabancı dilde adlar italik olarak geçmektedir.

eklendiği görülmektedir. Belon'un karşılaştırmalı yer verdiği üzere yerel adlandırmalar, yanlış adlandırma ve yanlış tanılamalar nedeniyle, bitki adları kaynak metindeki farklı dillerdeki yazılışıyla aktarılmıştır. Farklı kültürlerdeki ya da yerel bitkilerin adlarının bu şekilde ödünçlendiğini söylemek mümkündür. Erek metinde bitki adları için yapılan bilimsel Latince ve Türkçe ad eklemelerinin botanik alanında uzman bir okur kitle hedeflenerek yapıldığını söylemek mümkündür. Ayrıca bitki adlarının Latince bilimsel adları ve Türkçelerinin verilmesi çevirinin titiz bir uzman bir editoryal çalışmadan geçmiş olduğunu ve bitki adlarının terim karşılıklarına önem verildiğini göstermektedir. Türkçe çeviride Turhan ve Asuman Baytop başta olmak üzere alan uzmanlarına yapılan göndermeler ve botanik kaynaklarıyla karşılaştırmalı referansla düşünülen ayrıntılı dipnotlar bize yine editoryal çalışmanın ciddiyetini göstermektedir. Bu çeviri kararlarıyla ve verilen ek bilgilerle metnin potansiyel uzman okur kitlesinin yaralanabileceği bilimsel bir nitelik kazandığını söylemek de mümkündür. Çeviribilim açısından bakıldığında metnin çevirme amacı ve okur kitlesinin değişimi kayda değerdir.

Çeviride izlenen stratejiler açısından önemli açıklamalar veren yanmetinler olarak dipnotlar dışında yayınevi önsözüne baktığımızda “yazarın kullandığı yer ve bitki isimleriyle bazı terimlerin geçtikleri yerde köşeli parantez içinde dilimizdeki karşılığı belirtilmiş, sonraki bölümlerde bu isim ve terimler tekrar geçtiğinde doğrudan dilimizdeki karşılıklarının” kullanıldığı kaydedilmiştir. Önsözde ayrıca bu seyahatnamenin yayımlanmasını yayınevine öneren Priscilla Mary Işın'a metindeki “yüzlerce bitki adının Türkçe karşılıklarını” bulmada yardımları için teşekkür edilmektedir (s. 10). Mary Işın, yine aynı yayınevinden Osmanlı mutfağı üzerine kitapları bulunan mutfak tarihçisi ve çevirmendir ve alan uzmanı olarak bitki adlarının çevirisindeki katkısı bulguladığımız titiz editoryal çalışmayı açıklamaktadır.

Sonuç

Asuman Baytop'un *Belon Seyahatnamesi*'nin Anadolu için bilimsel nitelik taşıyan ilk botanik metinlerinden biri olduğunu kaydetmesi, seyahatnamelerin çevirisinin botanik alanı ve uzmanları açısından önemini ortaya koymaktadır. Her ne kadar, seyahatnamelerin hepsi bitki adları ve flora açısından eş değer nitelikte bilimsel referans olma özelliğine sahip olmasalar da, geçmişten günümüze Anadolu'da biyolojik çeşitliliğe tarihsel olarak ışık tutmaları bakımından önemsenmelidir. Türkçe bitki adları tartışmaları pratik olarak botanik bilgisine katkı sağlarken, en azından kendi yaşadığı coğrafyada orta düzey bir botanik ilgisinin takip edeceği izlekte ortak bir botanik dili oluşturulması açısından değerlendirilmelidir.

Botanik alanında yeni bitki keşifleri sonucu yeni bitki adlarının verilmesiyle sürekli gelişen flora yazımı bilimsel dil ve bitki adları sorununu da güncel tutmaktadır. Bu açıdan Türkçe *Türkiye Florası*'nın yazımında bitki adları konusunda çeviri/yazım sürecine dönük saha araştırmaları çeviribilim araştırmalarına önemli izlekler sunmaktadır.

Elde ettiğimiz bulgular ışığında botanik dilinde bitki adları konusunun coğrafi, tarihsel, sosyal, kültürel ve dilsel perspektifleriyle disiplinlerarası bir araştırma alanı olduğunu söylemek mümkündür. Terim çalışmaları ve çeviri perspektifinden bakıldığında bitki adlarının tür teşhis ve tespitiyle ilgili sorunlar; farklı dil, kültür ve coğrafyalarda bitki çeşitliliğindeki farklılıklar; adlandırma ve sınıflandırmanın tarihsel seyri, bitkilerin yöresel olarak bilinip bilinmemesi, halk tarafından kullanılıp kullanılmaması; aynı bitkinin farklı adlarla anılması ve yerel adlandırmaların farklılık göstermesi gibi bir dizi sorun botanik alanının kendine özgü dinamiklerini oluşturmaktadır. Buna bağlı olarak seyahatnamede, dönemin botanik bilgisinin eksikliği, hatalılığı ve bugün geçersizliği; günümüz botanik adlandırma sistemlerindeki gelişmeler; yeni tür ve alt türlerin keşfine bağlı olarak sınıflandırmalardaki değişim

başta olmak üzere seyahatnamelerde bitki adlarının çevirisi, bitki adlarında çözüm ve çözümsüzlükleriyle oldukça zorlu bir alana işaret etmektedir.

Bu araştırma Türkçe bitki adları sorununa dönük çevirilerin epistemolojik, kültürel, tarihsel, coğrafi ve dilsel açıdan çeviribilim araştırmaları alanı için de zengin bir konu olduğunu ortaya koymuştur. Belon örneğinden yola çıkılarak sunduğumuz araştırma perspektifi, konunun sosyo-kültürel derinliğinde ‘Anadolu Botanığı’nin ‘konuştuğuş’ dillere dönük yeni araştırmaları disiplinlerarası alana açması bakımından verimli görünmektedir.

Çevirmen ve araştırmacılar olarak bilimsel ekosistemlerimizin yanı sıra, bugün içinde yaşadığımız doğal ekosistemlerin önemi ve kırılganlığı düşünöldüğünde, çeviribilimin ekoloji ve biyoçeşitlilik alanlarında disiplinlerarası diyaloga yön verebilecek ve araştırmalara dilsel ve sosyo-kültürel bir perspektif sunabilecek konumdadır. Ayrıca floraların yazımı kesintisiz bir metinlerarasılık ekseninde gerçekteşen tarihsel bir süreklilik/süreksizlik arz eden bir alan olduğu için, Antik Yunan ve Roma dönemi botanik (tıp, eczacılık) alanı klasiklerine uzanan izlek bize bitki adlarında çokdillilik ve çokkültürlölüğünün önemini göstermektedir. Bu araştırmayla bilimsel açıdan değer atfedilen seyahatnameler gibi tarihsel metinlerin çeviriyle botanik alanına kazandırılmasının ve çeviri zorluklarının tarihsel, sosyal ve kültürel ayrımlarıyla ortaya konulmasının bilim tarihyazımında çevirinin üstlenebileceği rolü bir kez daha ortaya koymaktadır.

Kaynaklar

- Alçitepe, E. & Alçitepe, G. (2016). Botanik Terimlerini Türkçeleştirme Çalışmaları, Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık,
- Ayık Akça, T. (2012). Türkiye'nin AB politikalarına uyum sürecinde “kadın- erkek eşitliği” kavram alanı ve terimsel birlik sorunsalı. Danışman: Prof. Dr. Emel Ergun; Prof. Dr. Turgay Kurultay. (Yayımlanmamış doktora tezi), İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Çeviribilim Anabilim Dalı.
- Baillaud, L. (2005). Langue parlée, langue écrite : la botanique, *Le Journal Botanique*, (Sayı 32, s. 43-72). https://www.persee.fr/doc/jobot_1280-8202_2005_num_32_1_1010
- Baytop, A. (2004). Pierre Belon (1517-1564) ve Doğu Akdeniz Gezisinin Botanik Yönü, *Türkiye’de Botanik Tarihi Araştırmaları*, s. 3-12. Ankara: Tübitak Yayınları.
- Baytop, A. (2004). *Türkiye’de Botanik Tarihi Araştırmaları*, Ankara: Tübitak Yayınları,
- Baytop, T. (2015). *Türkçe Bitki Adları Sözlüğü*. 4.baskı. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Belon, P. (1553). Mans’lı Pierre Belon tarafından 3 kitapçık halinde yazılan Les Observations de plusieurs singularitez et choses memorables, trouvees en Grece, Asie, Judee, Egypte, Arabie & autres pays estranges’in gözden geçirilmiş ve illüstrasyonlarla genişletilmiş versiyonu. Le Catalogue contenant les plus notables choses <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b86207631/f270.item.r=belon%20du%20mans?ticket=ST-6671-5O8b-BHAKekxPKUG-HAeUT6p3Uc-diaz02#>
- Belon, P. (2001). *Voyage au Levant: les observations de Pierre Belon du Mans de plusieurs singularités & choses mémorables, trouvées en Grèce, Turquie, Judée, Egypte, Arabie & autres pays étranges* (1553) https://books.google.com.tr/books?id=FkAryd4z5dIC&printsec=copyright&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false
- Belon, P. (2020). *Pierre Belon Seyahatnamesi- İstanbul ve Anadolu Gözlemleri (1546-1549) Antakya, Adana, Konya, Afyon, Kütahya, Bursa*. Çev. Hazal Yalın, Kitap Yayınevi: İstanbul.
- Boissier, E. (1867). *Flora Orientalis, sive, Enumeratio plantarum in Oriente a Graecia et Aegypto ad Indiae fines hucusque observatarum*, H. Georg, Cenevre. https://openlibrary.org/books/OL14008178M/Flora_Orientalis

- Davis, P. H. (1985). *Flora of Turkey and the East Aegean Islands*, University Press, Edinburg.
- Dioskorides. (2019). *De Materia Medica*, çev. Esin Kahyalı, Ankara: Ankara Nobel Tıp Kitabevleri.
- Duris, P. (Ed.) 2008. *Traduire la science- Hier et aujourd'hui*. Pessac : Maison des Sciences de l'Homme d'Aquitaine. doi :10.4000/books.msha.8706
- Güner, A. & Aslan, S. ve Ekim, T. & Vural, M. & Babaç, M. T. (eds) (2012). *Bitkileri Listesi (Damarlı Bitkiler)*. Nezahat Gökyiğit Bahçesi ve Flora Araştırmaları Derneği Yayını: İstanbul.
- Güner, A. (2014). Orhan Sevgi ve Ünal Akkemik'in "Türkiye Bitkileri Listesi (Damarlı Bitkiler)" Adlı Eserin Bilgi Kaynağı ve Terim Yaklaşımı Üzerine Bir Değerlendirme" (Avrasya Terim Dergisi 2(1): 50-67, 2014) adlı makalesi üzerine, *Avrasya Terim Dergisi*, 2 (2): 1 – 5.
- Güner, A.& Aslan, S. & Ekim, T. & Vural, M. & Babaç, M. T. (eds), (2012). *Bitkileri Listesi (Damarlı Bitkiler)*. Nezahat Gökyiğit Bahçesi ve Flora Araştırmaları Derneği Yayını: İstanbul.
- Kendir, G. & Güvenç, A. (2010). Etnobotanik ve Türkiye'de Yapılmış Etnobotanik Çalışmalara Genel Bir Bakış. *Hacettepe Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Dergisi*, (Cilt 1, s. 49-80). <https://dergipark.org.tr/tr/pub/hujpharm/issue/49839/639119>.
- Kurmel, D. (2005). Toplumsal Boyutta Terimbilim Çalışmaları: Fransa'daki Afnor Terim Birliği'nden Yola Çıkarak Türkiye'de Terimlerde Standartlaştırma Modeli Oluşturmak. Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler, Fransızca Mütercim Tercümanlık. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi)
- Kurultay, T. (2000). Çeviri Sürecinde Dil: Eşdeğerlik mi, Çeviri İşlemi mi? (Yayımlanmamış çalışma.)
- Plinius Secundus, G. (2016). *Doğa Tarihi -I ve II. Kitap*, çev. İnanç Pastırmacı. İstanbul: Say Yayınları.
- Plinius Secundus, G. (Yaşlı). (2022). *Doğa Tarihi -XXVIII, XXIX. XXX. Kitap*, çev. Sema Sandalcı, Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Selosse, P. (2008). Traduire la nomenclature botanique néo-latine de la Renaissance : la linguistique au secours de l'histoire des sciences. In Duris, P. (Ed.), *Traduire la science : Hier et aujourd'hui*. Maison des Sciences de l'Homme d'Aquitaine. doi :10.4000/books.msha.8751
- Sevgi, O. & Tecimen, H. B. (2008). Ormancılık Bilimleri'nde Terim Çalışmaları. *İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, (Cilt 58 (1), s. 1-8) <https://dergipark.org.tr/tr/pub/jffiu/issue/18705/197286>
- Şahin, İ. (2016). Filoloji ve Botanik Alanlarının Kavşağında Yerel Fitonimler (Bitki Adları) Meselesi. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (Cilt 0(56), s. 775 – 791). <https://search.trdizin.gov.tr/tr/yayin/detay/215273/> 18.06.2023
- Uysal, H. (2013). İlk dönem Türkçeleştirme çalışmalarında (1932-1950) öyküntü yöntemi (calque) ve örnekleri. *Türkoloji Dergisi*, (Cilt 20 (2), s. 111-134). DOI: 10.1501/Trkol_0000000261
- Vardar, B., ve ark. (1988). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. ABC Kitabevi, 295s. , ISBN: 975-09-0081-2.
- Yaşlı Plinius, S. G. (2022), *Doğa Tarihi -28, 29 ve 30.cilt* çev. Sema Sandalcı. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Yazıcı, M. (2007). *Yazılı Çevir Edinci*. İstanbul: Multilingual Yayınları.

İkincil kaynaklar

- Aristoteles (2004). *Doğa Bilimleri Üzerine (Parva Naturalis)*, çev. Elif Günçe, Morpa Kültür Yayınları.
- Carl Linnaeus (1753). *Species Plantarum*, <https://www.biodiversitylibrary.org/item/84235#page/5/mode/1up>
- İbn-i Sina (2017). *Kanun el fit Tıp'*, çev. Esin Kahyalı, Ankara: Ankara Kültür Merkezi Yayınları,
- İbn-i Sina (2020). *Kanun el fit Tıp*, çev. Prof. Dr. Ömer Anlar, Ankara: Eski Yeni Yayınları.

Theophrastus, *De causis plantarum*. https://lister.history.ox.ac.uk/index-page_id=687.html

Theophrastus, *Historia Plantarum*. <https://www.loebclassics.com/view/LCLO70/1916/volume.xml>

İnternet kaynakları

Anadolu'ya ilk gelen doğa bilimci Pierre Belon'nun seyahatnamesi, Radyo programı. <https://acikradyo.com.tr/botanitopya/anadoluya-ilk-gelen-doga-bilimci-pierre-belonnun-seyahatnamesi>

Anadolu'ya ilk gelen doğa bilimci Pierre Belon'nun seyahatnamesi” radyo programı <https://acikradyo.com.tr/botanitopya/anadoluya-ilk-gelen-doga-bilimci-pierre-belonnun-seyahatnamesi>

Ansiklopedi maddesi (1992), ‘Pierre Belon’ , *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*. Cilt 5, s. 425-426 <https://bit.ly/30XtB2k> erişim 24.01.2020

Bizimbitkiler bitki adları sözlüğü. <https://bizimbitkiler.org.tr/list.html>.

Dioskorides ve De Materia Medica, Botanitopya radyo programı. <https://acikradyo.com.tr/botanitopya/dioskorides-ve-de-materia-medica#>

Flora Araştırmaları Derneği web sayfası, Derneğin kurucuları arasında Hayrettin Karaca, Ali Nihat Gökyiğit, Tema Vakfı. <https://flora.org.tr/hakkimizda>

Güner, A. *Türkiye e-Florası*, “Önsöz”. <https://www.turkiyeflorasi.org.tr/onsoz.html> çevrimiçi. 16.08.2023.

Pierre Belon. Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi. <https://bit.ly/30XtB2k> erişim 24.01.2020

Pierre Belon'un seyahatnamesi, Radyo programı. <https://acikradyo.com.tr/podcast/225417>

Türk Tarih Kurumu Youtube sayfası #YaşayanTarih serisi 6. bölüm Prof. Dr. Esin Kahya ile yaşam öyküsü üzerine söyleşi. <https://youtu.be/ZNYmzlvY88s> Çevrimiçi. 03.06.2023

Türkiye florası yeniden ve Türkçe yazılırken. <https://www.zdergisi.istanbul/makale/turkiye-florasi-yeniden-ve-turkce-olarak-yazilirken-4>